

SATUL, COLOANĂ DE REZISTENȚĂ, ÎN RETROSPECTIVA MONOGRAFIILOR SOCIOLOGICE¹⁴

THE VILLAGE, COLUMN OF RESISTANCE, IN RETROSPECT OF SOCIOLOGICAL MONOGRAPHS

Andrei DUMBRĂVEANU, *doctor în sociologie, conferențiar universitar*,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării a
Universității de Stat din Moldova,
email: dumbraveanu.andrei@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4427-7119

Summary

In general, in the Republic of Moldova, from one year to the next, 3-5 thousand fewer children are born than adult people die. Thus, every year, a village of medium or large proportions disappears irrevocably. This process is influenced by several factors. Sociological research proves that in the Republic of Moldova, after three decades of independence and sovereignty, there are no clear relationships between education, occupation, income, property, way and lifestyle; society is divided and the population confused, divided on political criteria. Economic and social inequalities are manifested geographically on a regional and local scale, in social units, either villages or cities: and in all areas – according to income, consumption, distribution of property, as well as according to available human and social capital. The phenomenon of large inequalities is a real threat to the social and general security of the Republic of Moldova. The society that escaped from the tutelage of the Soviet Union and felt the wind of freedom is trying to find the healing air of truth and justice. In search of the path to well-being, the collective consciousness turns to the past. In the sovereign and independent state of the Republic of Moldova, it is becoming a habit for scientists and culture to revive the memory of the interwar village, to reconstruct pictures of history and social history. In general, many authors of today's history and local social history works do not know the principles of rural space research elaborated by the Bucharest Sociological School, laid out for everyone to understand in the treatise "Guidelines for sociological monographs", published in 1940 under the patronage of D. Gusti, because they had no way to know them. Thus, in the Republic of Moldova, works dedicated to local history have appeared and continue to be published, which are interesting through the way they present the social reality and the elements of resistance of the localities in the face of the vicissitudes that have befallen them.

Keywords: *sociological school, Bucharest, monographic campaigns, reality, history, knowledge, development, inequalities, well-being.*

Universul de aproape, cosmos mic – satul e producător de cultură, de spiritualitate și formator de caractere omenești, de valori, de coeziune și voință socială. Prin structura sa, prin modul de organizare și de gândire satul formează o unitate socială, un depozit de acumulare al energiilor umane de unde se alimentează prezentul ca să devină viitor. Satul e cartea deschisă a neamului, a țării. Este expresia produsă de firea omului, e natura lui, divinitatea și cutezanța spațiului sub cer deschis. Satul este un produs tipic al mediului rural, un liant ce unește țarina și țara și produce imaginea omului în libertatea naturii. „Studiile sociologice – afirma academicianul Dimitrie Gusti –, ne învață să descoperim și să înțelegem adevărul, că satul este sanctuarul unde s-a refugiat și se păstrează manifestarea de viață a poporului românesc. În adâncimea satului luminează încă taine nepătrunse și nebănuite, iar adevărurile pe care le răspândește formează cel mai nimerit simbol al științei națiunii, o știință nouă care se bazează pe o enciclopedie de științe, pentru că satul cuprinde o enciclopedie a vieții.” [1, p. 334]. Poetul și filosoful Lucian Blaga, într-un discurs ținut la Academia Română, elogia sincer satul, locul „unde s-a născut veșnicia”: „Satul nu este situat într-o geografie pur materială și în rețeaua determinantelor mecanice ale spațiului, ca orașul; pentru propria sa conștiință, satul este situat în centrul lumii și se

¹⁴ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

prelungeste în mit. Satul se integrează într-un destin cosmic, într-un mers de viață totalitar, dincolo de al cărui orizont nu există nimic [...] Fiecare sat se simte în conștiința colectivă a fiilor săi un fel de centru al lumii, cum, optic, fiecare om se plasează pe sine, de asemenea, în centrul lumii. Numai așa se explică orizonturile vaste ale creației populare în poezie, în artă, în credință, acea trăire care participă la totul, siguranța fără greș a creației, belșugul de subînțelesuri și de nuanțe, implicațiile de infinită rezonanță în însăși spontaneitatea-i neistovită” [2]. Poetul prezintă formula filosofică a imaginii celor 15 200 de așezări satești – coloane de țară, în epoca modernistă ale României interbelice. Atunci, așezările rurale constituiau izvoarele principale ale sporului demografic, de creștere a populației și formare a forței de muncă pentru asigurarea dezvoltării economice. Iar România ocupa o suprafață de 295 641 kilometri pătrați, fiind a noua țară ca mărime din Europa. Cu o economie în dezvoltare, de bază fiind agricultura și industria în ascensiune, populația țării era constituită preponderent din țărâtime, circa 80%, care, după reforma agrară din 1921, își forma un strat de mijloc în creștere. Procesele sociale, care perturbau spațiul rural, în primii ani după Marea Conflagrație Mondială, lipsurile, inegalitățile, bolile, populația stresată de ororile războiului, pierderile umane și materiale nu puteau rămâne în afara preocupărilor oamenilor de știință. Ei căutau atunci germeii înnoirii și rezistenței sociale, ai creșterii sănatoase și prospere. După un secol și mai bine de la cele timpuri satul în R. Moldova, a devenit vulnerabil, fiind amenințat de un război devastator nevăzut, rece și crud și distrugător, potolit în aparență și perfid în esență. Tranziția la economia liberă de piață a solicitat reformarea sistemului legislativ și edificarea statului de drept pe principii liberale democratice. Stilul comunist de gândire în circumstanțele libertăților economice și ale unui sistem juridic în stare embrionară a născut monștri și hoție în lege, clanuri criminale, corupție în lanț, uzurparea puterii slăbirea instituțiilor statului. Ceea ce a condus la dezvoltarea economiei tenebre, instaurarea dreptului arbitrar și a justiției selective – toate la oaltă au provocat pauperizarea populației, au subminat încrederea ei în ziua de mâine, au stimulat diferențierea, inegalitatea și inechitatea socială, au declanșat emigrarea masivă a forței de muncă. Conform dadelor Biroului Național de Statistică populația țării în 2023 număra 2,6 milioane locuitori, în scădere cu un milion față de 2014. Fiind printre statele cu cea mai ridicată rată a emigrației din lume, R. Moldova înregistra 1 150 000 migranți internaționali. Fluxul migranților provine din zonele rurale și crește în ritm sporit, provocând efecte negative asupra situației demografice și economice. De la an la an, se nasc câte 3-5 mii de copii mai puțin, decât mor oameni adulți. Astfel, în fiecare an dispare, irevocabil, câte un sat de proporții mijlocii sau mari. Într-o cercetare de teren, în satul Trebisăuți, raionul Briceni, localitate rurală de mărime medie, la 6 decembrie 2023 constatăm 34 de decese pe parcursul anului și 3 copii nou născuți!.. în Franța, unde se aflau părinții la muncă. În listele electorale pentru alegerile generale locale, în sat, au fost înregistrate 887 de persoane cu drept de vot, majoritatea de vârstă a treia. Peste șapte ani, în clasa întâi, nu va merge nimeni, iar liceul din localitate, din lipsă de elevi începând cu anul 2026 va deveni gimnaziu. Dacă atare disproporții între mortalitate și natalitate vor continua, satul va ajunge în pragul dispariției în mai puțin de două decenii și jumătate.

Guvernările R. Moldova de mai mulți ani caută soluții de remediere a lucrurilor, cel puțin odată la cinci ani sunt elaborate concepții, strategii și programe de dezvoltare, de creștere economică și bunăstare socială. Dar acestea sunt uitate din momentul adoptării, fără a fi cercetate de cineva cauzele eșecurilor lor. Încercările autorităților de a dirija și a gestiona migrația mai curând sunt ridicole decât reușite. Societatea scăpată de tutelarea Uniunii Sovietice, care a simțit vântul libertății, caută pe cont propriu adevărul și dreptatea. În circumstanțele încercărilor disperate conștiința colectivă se îndreaptă spre trecut. În localitățile rurale devine obișnuită înființarea muzeelor de etnografie și istorie locală (dintre acestea 132 în anul 2022 dispuneau de autorizații de funcționare elaborate de Ministerul Culturii). Mai mult de 150 de localități s-au învrednicit de studii monografice ample, replici mai mult sau mai puțin adecvate studiilor monografice satești elaborate în interbelic de discipolii Școlii Sociologice de la București, susținuți de Institutul Social Român și Fundația Culturală Regală „Principele Carol” – instituții sociale conduce de profesorul universitar, academicianul Dimitrie Gusti.

Considerăm, că în condițiile crizei ce cuprinde starea socială, demografică, economică și amenință viitorul spațiului rural, studiile de istorie socială locală prezintă tentative de rezistență a capitalului uman întruchipat din R. Moldova în fața vicisitudinilor, dovedind totodată legături perene între generațiile oamenilor de știință și cultură preocupați de destinul satului românesc.

Pornind de la aceste supoziții ne-am pus drept scop relevarea contribuției Școlii Sociologice de la București și a Institutului Social Român la cercetarea sociologică a localităților rurale din Basarabia și elaborarea monografiilor satești – surse metodice pentru istoriile locale ale satelor contemporane din Republica Moldova.

Drumul cunoașterii. Școala Sociologică de la București

Încă la 18 martie 1918, cu câteva luni înainte de sfârșitul Marelui Război, când, în urma păcii dintre germani și rușii sovietici, România se afla într-o situație incertă, fiind izolată militar și cu capitala de refugiu a conducerii statului, profesorul Universității din Iași Dimitrie Gusti, – pornind de la premisa că situația catastrofală a țării nu se datora numai condițiilor externe, situației militare de război, ci și proastei guvernări de mai

multe decenii, – a adunat, la el, acasă, oameni de bună credință, specialiști dornici să elaboreze strategii de reformare a vieții sociale și economice și a fondat Asociația pentru Studiul și Reforma Socială. Statutul noii asociații menționa: „... Nu mai este de ajuns credința în conducători în loc de știință, dogma în loc de observații, și disciplina oarbă în loc de metodă critică –, care au dus la atâtea variante, dese și pripite experiențe sociale pe socoteala societății românești. Viața publică românească trebuie organizată pe alte temelii. Întâmplarea norocoasă ori nenorocoasă, simpla oportunitate ori simpla chibzuială și afirmare a nepregătirilor și adevsea a intereselor, trebuie definitiv înlăturate prin introducerea unei pozitive cunoștințe a lucrurilor, prin o siguranță cât mai mare în întrebuintarea mijloacelor disponibile pentru asigurarea celor mai nimerite scopuri, în sfârșit, prin sistematizarea diviziunii muncii, în așa chip ca fiecare să facă ceea ce pricepe.” [3, p. 595]. La 1 aprilie 1919 apare și primul număr al revistei Asociației „Arhiva pentru știință și reformă”. Tot în acest an, Dimitrie Gusti devine membru activ al Academiei Române, iar din anul următor se transferă la Universitatea din București, la catedra de Sociologie, Etică și Estetică a Facultății de Litere. Nu este o creștere în carieră, marcată pur și simplu de conjunctura situației create după Marele Război. Gusti elaborează o concepție teoretică a sociologiei ca disciplină academică cu definiții, noțiuni legate între ele, cu terminologie riguroasă, ce formează un limbaj științific adecvat comunicării plenare, fără obstacole în mediul specialiștilor din lumea aflată în continuă schimbare, accesibil totodată și publicului larg. Concepția lui Gusti se axează pe un sistem pluridisciplinar deschis, cu variabile ce interacționează permanent sau sporadic, în funcție de situații. Sistemul lui Gusti este format din *cadre* și *manifestări sociale*. Iar structura societății, conform concepției lui Gusti, are la bază grupele de oameni ce formează unitățile sociale, între care se stabilesc legături în baza anumitor relații. Aceste relații sunt animate de voința grupului, care se manifestă concret în condițiile formate de mediul social prin realizări economice și spirituale; acestea fiind reglementate de activități juridice și manifestări ale politicii. Astfel viața socială depinde de mai mulți factori obiectivi, care acționează independent sau în grup, interacționând simultan sau consecutiv. Gusti a grupat factorii ce influențează voința socială în patru categorii mari, pe care le-a numit *cadre*: *cosmic (natura înconjurătoare, fizico-chimică)*; *biologic (omul ca ființă a naturii, la fel ca și cel de alături)*; *psihic (viața spirituală, formele de conștiință)*; și *istoric (timpul sau expresiile evoluției cadrelor: cosmic, biologic, psihic)*. În urma interacțiunii cadrelor, apare activismul social sau *manifestările sociale: manifestări economice, spirituale, etice și juridice, politice și administrative. Manifestările sociale produc schimbări în unitatea socială și, direct sau indirect, în societate*. Toate schimbările ce se produc în societate poartă denumirea de *proces sociale*. Ele au începuturi și dezvoltări, iar evoluția lor exprimă tendințele sociale. Procesele sociale pot fi măsurate în aspect cantitativ și calitativ și, în anumite momente, pot fi dirijate în așa mod încât să nu dăuneze societății în întregime, ci să ajute la eliminarea contradicțiilor, a inegalităților și inechităților; iar prin aceasta să contribuie la o dezvoltare armonioasă în unitatea integrată în societate. Discipolul lui Gusti, Henri H. Stahl, președinte al secției de sociologie a Academiei de Științe Sociale și Politice din București (1970), membru al Academiei Române (1990) menționa într-un interviu realizat de Zoltan Rostas: „Puteai să nu fii de acord cu această teorie a lui Gusti, să crezi că nu sunt patru cadre și patru manifestări. Gusti, de altfel, spunea în repetate rânduri: eu atâtea am găsit, dacă găsiți încă al cincilea cadru sau a cincea manifestare, le băgăm imediat, dar deocamdată atâtea am găsit. [...] Nu m-am înțeles cu el pe cadrul psihologic și pe cadrul istoric. Dar, încolo, găsesc că sistemul lui de organizare, de înțelegere este perfect. [...] Și nu am deocamdată la îndemână nici un inventar mai sistematic, mai complex. Adică, oi fi de acord, n-oi fi de acord cu sistemul gustian, inventarul de probleme pe care l-a stabilit este sfânt. După părerea mea este nec plus ultra.” [4, p. 43-44].

Din 1921, Asociația pentru Studiul și Reforma Socială, fondată de D. Gusti și condusă de el în calitate de președinte, s-a transformat în Institutul Social Român, cu secții de cercetare agrară, industrială și comercială, financiară, juridică, politică și administrativă, demografică, politică și igienă socială, culturală. Institutul și-a asumat misiunea de a investiga problemele societății și, prin cercetări de teren, a anima și a promova reformele sociale în România. În 1925, Dimitrie Gusti, împreună cu câțiva tineri colaboratori ai Seminarului de Sociologie al Universității din București, a organizat prima campanie monografică pe teren în satul Goicea Mare, județul Dolj, Oltenia. Echipa lui Gusti urmărea un scop bine determinat: cercetarea sociologică a realității satului românesc. Posibil, că alegerea localității Goicea Mare a fost motivată și de faptul că de acolo provenea și unul dintre studenții seminarului, care a insistat pe lângă conducătorul lui, deoarece pregătea o lucrare monografică despre satul obârșiei sale. Mai era și un considerent de ordin logistic, ce prevedea organizarea cazării, a hranei participanților, a asigurării cercetărilor; iar, pentru toate acestea, având un om din partea locului ca membru al expediției, însemna anumite facilități. În timpul cercetării de teren, în Goicea Mare locuiau 1777 de persoane, care formau 660 de familii. După 1864, o parte din moșia satului era în posesia mănăstirii Horezu. În sat se afla sediul primăriei, erau trei școli primare, o biserică ortodoxă și o sucursală a băncii populare „Adăpostul Țăranului”. Se mai aflau și patru băcănii, un depozit de cărbuni, altul de lemne și al treilea de vin, un magazin de ghetă, două mori, un brutar, un croitor, activau doi ceasornicari, un medic, un preot,

erau și șase familii adventiste și una baptistă. Aceste date statistice au pus începuturile cercetării de teren care s-a produs în zilele de 25 aprilie și 1 mai, în perioada sărbătorilor de Paști. Expediția sociologică era formată din opt studenți de la Facultatea de Filosofie și Litere și unul de la medicină, îndrumați de profesorul Gusti și asistentul lui Vlădescu-Răcoasa. Studiul elaborat a fost redactat de Mircea Vulcănescu, însă n-a văzut lumina tiparului. Totuși, prima campanie sociologică în mediul rural s-a dovedit a fi deschizătoare de drumuri. După Goicea Mare au urmat consecvent alte localități, care s-au învrednicit de studii monografice, de un număr mare de ample articole științifice multidisciplinare, publicate în reviste de specialitate ale acelor timpuri din România, dar și de peste hotare, care până în prezent trezesc interesul cercetătorilor și nu numai. Au urmat campaniile de cercetări sociologice în: Rusești-Brăila, Muntenia (1926), Nerej-Vrancea, Moldova (1927), Fundul Moldovei, Bucovina (1928), Drăguș, Țara Făgărașului (1929), Runcu, Muntenia (1930), Cornova, Basarabia (1931). În 1938, directorul pentru editări al Institutului Social Român Anton Golopenția, discipolul lui Dimitrie Gusti, organizează și conduce prima cercetare simultană pe un eșantion format din 60 de sate, un pas avangardist în aspect metodologic.

Metoda de cercetare monografică a satelor a devenit atât de populară, încât, întrunind mai mult de o mie de cercetători profesioniști, nu s-a oprit în laboratoarele regionale, ci a trecut în școlile spațiului rural. Acolo, profesorii de țară imitau cercetarea, trezind în sufletele tinere interesul pentru a fixa realitatea în scrieri. Inocenți, cu multă inspirație, ei căutau să vadă și să immortalizeze în scris lumea de alături, cu tainele ei păstrate în legende, în descântece, în blesteme, ce-și aflau loc alături de doine, balade, cântece de cătănie, de dragoste și de petreceri – o bogăție transmisă din gură în gură, ce însoțea datini și obiceiuri; dar și artele culinare ale bucătărilor țărănești, și doctoriile cu tratamente din ierburi. De rând cu rigoarea științifică, monografia sociologică a satului a obținut noi valențe, care solicitau și eforturi, dar și acuratețe, caracteristice procedeele de investigații valide și fiabile. În asemenea împrejurări, în școli, lua naștere un proces educativ îndreptat pe un făgaș deschizător de porți, în albia cercetării și inovațiilor pentru cunoașterea realității și a descoperirii aprofundului, a observării nestingherite și a fixării monografice. Monografiile elaborate de profesori și elevi se încadrau în sistemul valoric al publicațiilor jurnalistice și literare. Gusti menționa: „Pe de o parte, numărul monografiilor sătești întocmite de nespecialiști, din dragoste pentru satul lor sau din nevoi profesionale este mai mare decât al celor întocmite de specialiști din interese științifice, iar pe de altă parte, monografiile descriptive și superficiale întrec numărul celor explicative și de adâncire a realității, se înțelege ușor că termenul de monografie este de cele mai multe ori în dezavantajul lucrărilor sistematice. De aceea, socotim necesar să stăruim asupra principiilor care călăuzesc munca noastră monografică...” Însă problema nu putea fi soluționată prin negarea sau oprirea studiilor efectuate pe teren de nespecialiști sau prin detașarea de către sociologi a unui număr mare de intelectuali din mediul rural, a simpatizanților sinceri, dar neinițiați până la urmă, chiar fiind promotori fideli ai ideilor Școlii Sociologice de la București. O soluție rezonabilă a fost găsită în 1940, când în colecția de Studii și Cercetări „Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică”, editată sub patronajul lui D. Gusti, a apărut „Îndrumări pentru monografiile sociologice”. Este o lucrare de anvergură, elaborată sub direcția științifică a profesorului Dimitrie Gusti și conducerea tehnică a lui Traian Herseni. Lucrarea metodologică cuprindea un cadru mai vast decât cel al cercetărilor efectuate de un singur institut științific, axându-se pe concepția fundamentală a Școlii Sociologice a lui Gusti, pe analizele metodelor de cercetare și pe rezultatele obținute și expuse publicului de Secția Sociologică sistematic în comunicările tematice, după fiecare campanie și, nu în ultimul rând, în baza opiniilor participanților la discuții. La apariția îndrumărilor au depus eforturi cei mai remarcabili monografiști: Traian Herseni, Ion Conea, Henry H. Stahl, Ion Petrescu-Burloiu, Valeriu Butură, Raul Călmescu, Ion Făcăoaru, Dumitru C. Georgescu, Gheorghe Focșa, Silvia Dumitrescu, Mircea Vulcănescu, Paula Herseni, Ion I. Ionică, Octav Iosif, Ștefania Golopenția, Alexandru Dima, Ion C. Cazan, Constantin Brăiloiu, Anton Golopenția, Cheorghe Lipcian, Xenia Costa-Foru, Ion Chelcea, Florea Florescu, Stanciu Stoian, Eliza Retezeanu. Ei formau echipa de avangardă a sociologiei românești, tineri călăuziți de dragoste pentru țară, de idei mărețe, pătrunși de credință și voință, cu speranță au mers prin satele cuprinse de transformările de după Marele Război, nu pentru a fixa numai realitatea vieții de zi cu zi, dar și a înțelege cum schimbările influențează oamenii și cum viitorul poate deveni prosper. De fapt, mulți dintre ei, fiind feciori de frunzași de țară, de învățători și preoți, veneau la ai lor în mediul rural, căci, ca nimeni altii, ei știau aspirațiile și durerile oamenilor din mediul respectiv, cunoșteau avânturile și căderile din spațiul rural românesc. Și ai lor i-au primit. Profesorul Dimitrie Gusti a format o echipă de specialiști de profesii diferite din domeniul științelor sociale, umaniste și reale: economie, sociologie, literatură, folclor, istorie și etnografie, jurisprudență și învățământ, medicină, psihologie și biologie, inginerie și agronomie.

Realitatea fără retuş

Enunţurile Şcolii Sociologice de la Bucureşti sunt expuse în „Îndrumări pentru monografiile sociologice”, din perspectivă tehnologică a organizării corecte a cercetărilor empirice în unităţi sociale, a obţinerii datelor, sistematizării lor şi interpretării rezultatelor. Îndrumările sunt elaborate pentru XI direcţii de cercetare, grupate de autori conform principiilor conceptuale ale lui Dimitrie Gusti în: *cadre şi manifestări sociale*. Acestea se află în legătură organică între ele, în aşa mod încât studiul monografic să reprezinte unitatea socială în întregime, cu toate aspectele ei definitorii pentru dezvoltarea proceselor sociale. În articolul de frontispiciu, intitulat „Un sistem de cercetări sociologice de teren”, Dimitrie Gusti sublinia: „Un cercetător nu poate întrebuiţa un plan de lucru dacă nu le cunoaşte şi pe celelalte şi nici nu va întreprinde cercetări serioase, dacă nu va întrebuiţa (personal sau în colaborare) toate planurile de lucru cerute de natura fenomenului. Sociologia nu studiază, de pildă, o înmormântare numai sub aspectul religios sau ceremonial, ci şi sub aspectul economic, juridic, de relaţie socială etc., şi se va întrebuiţa, deci, pentru acelaşi fenomen, numărul necesar de planuri de lucru.” [5, p. 20].

În continuare vom descrie planurile de lucru pe teren, acestea constituind dovezi ale organizării activităţilor cercetătorilor monografişti în laboratoarele deschise ale mediului social. Vom stărui asupra *cadrelor cosmic şi biologic*, aşa cum sunt prezentate de îndrumările sociologice. Alegerea este motivată de faptul că principiile şi instrumentele de cercetare a cadrelor cosmic şi biologic se aplică şi în planurile de cercetare ale cadrelor *istoric şi psihologic*. Conform ideilor conceptuale elaborate de Dimitrie Gusti, *cadrul cosmic*, (factorul resurse naturale: solul apa, bogăţiile subterane, clima, situaţia geografică) influenţează multilateral şi pe diverse planuri *evoluţia proceselor sociale*. Cadrul cosmic este suportul axial al dezvoltării umane. Îndrumările cercetărilor monografice menţionează explicit: „La cadrul cosmic, ne preocupă toate fenomenele sociale născute sub influenţa factorilor naturali. Mai exact, studiem raporturile dintre societate şi natură sau, pentru că societatea reacţionează prin cultură, putem spune: raporturile dintre natură şi cultură. Viaţa socială se caracterizează printr-un dinamism neîncetat. Ea se desfăşoară într-o serie de procese de acţiune şi reacţiune fata de lumea înconjurătoare”. Din aceste considerente, factorii cadrului cosmic au fost incluşi metodic şi sistemic în planurile pentru cadrele biologic, istoric, psihologic, pentru manifestările economice, spirituale, etice şi juridice, politice şi administrative. Factorii cadrului cosmic pot provoca probleme de ordin social geografic, care se manifestă în rezultatul interacţiunii *factorului antropogen şi a mediului natural*. Astfel, între aşezările omeneşti şi locul lor geografic se produc relaţii diverse şi continui, raporturile între oameni faţă de mediul lor natural provoacă reacţii cu urmări pentru mediile social şi natural. Campaniile sociologice organizate de Institutul Social Român urmăreau cunoaşterea situaţiei reale a consecinţelor provocate de interdependenţele dintre *om, cultură şi natură* în diferite regiuni ale ţării, de asemenea, cercetările cantitative urmăreau stabilirea ritmului de dezvoltare socială în raport cu factorii geografici naturali, reflectată în nivelul de trai al ţăranilor, încadraţi în calendarele agricole tradiţionale. Îndrumările puneau în sarcina cercetătorilor observarea şi verificarea la faţa locului a „rapoartelor dintre cultură şi natură, cum sunt ele de fapt şi cum se răsfrâng în conştiinţa colectivă” [5, p. 29]. Factorul geografic îşi dovedeşte importanţa prin alegerea locului de amplasare a satului şi a gospodăriilor lui. Deşi, pe hartă, satul reprezintă doar un punct, în realitate el este o casă de educaţie situată pe faţa pământului, care este altfel pretutindeni. O casă ce ajută şi dirijează existenţa umană spre genuri de viaţă diferite [5, p. 31].

Planurile de cercetare reprezintă hărţi tehnologice ale proceselor de investigaţie pe teren, unde obiectivele studierii sunt expuse diversificat şi în detalii. Se urmăreşte ca rezultatele preconizate să ofere date, fapte, indicatori care să prezinte obiectul cercetării în mod echidistant şi imparţial, ținând cont totodată de faptul, că şi cercetătorii, şi persoanele investigate sunt oameni vii, cu emoţii, patimi, afecţiuni şi ostilităţi. Cercetările cadrului cosmic sunt urmate de cele ale cadrului biologic, cu planuri de teren orientate pe făgaş antropologic, unde omul şi unitatea socială sunt văzute ca elemente aparte şi împreună, ca parte a naturii. Cercetătorii Institutului de Ştiinţe Sociale al României considerau, că, nici în cazul absenţei unei tradiţii de cercetări antropologice în România, nu pot fi admise concepţii arbitrare în efectuarea investigaţiilor. Din aceste considerente, pentru ei devenea importantă eficienţa metodelor, conţinutul ştiinţific şi problematica cercetării. Fiind convinşi că antropologia generală şi sistemică este o ştiinţă de perspectivă şi de mare interes, cercetătorii şcolii lui Dimitrie Gusti îşi concentră eforturile pentru „a lămuri: originea, vechimea, filiaţiunea şi locul omului printre fiinţele vii; unitatea speciei umane, gradul de înrudire al raselor umane principale între ele, cum şi între acestea şi antropoide; clasificarea raselor, a etniilor şi a populaţiilor umane de pe întregul glob” [5, p. 82]. Evoluţia numerică a populaţiei este un element component important al dezvoltării comunitare, fiind influenţată de factori demografici, sociali şi de migraţiune, fiind dependentă şi de factorii fizici: climă, dezastre naturale etc. Intensitatea cu care aceşti factori acţionează determinând vitalitatea colectivităţii umane prezintă un proces social, tendinţele căruia pot fi măsurate cantitativ şi calitativ. „Influenţa factorilor fizici, biologici şi sociali este de o importanţă deosebită. Aceşti factori, – pe care i-am numit factori de variaţie şi au fost clasificaţi în:

cosmici, bio-sociali, patologici și bio-politici, – intervin efectiv în viața populației, în sens pozitiv sau negativ, și determină, valoarea calitativă, precum și desfășurarea numerică a oricărei colectivități omenești” [5, p. 91]. Planul general pentru cercetarea cadrului biologic este structurat în așa fel încât poate fi considerat un model de cercetare sociologică a omului ca ființă a naturii în raport dinamic cu natura. Elementele planului pentru cercetarea cadrului biologic se regăsesc și în celelalte planuri ale îndrumărilor pentru monografia sociologică, în funcție de enunțul lansat de cercetările cadru. Planul dovedește elocvent importanța atribuită de Școala Sociologică de la București efectuării corecte, până în mici detalii, a cercetărilor de teren, a adunării datelor, a observărilor, a comunicării nestingherite, sincere cu informatorii. Planul general de cercetare biologică conține următoarele direcții: a) Antropologie; b) Demografie; c) Factori de varietate.

Cercetătorii acordau un spațiu vast culegerii de date, înregistrărilor documentare stenografiate sau sonore, imprimate pe disc, fotografiate și filmate. Obiectul studiilor fiind: oamenii satelor și relațiile între ei, cu mediul ambiant natural și cultural; procesele migrației interne și externe; interacțiunile etnoculturale de asimilare și de îmbogățire reciprocă între minoritățile naționale și populația de bază a Statului Român Unitar. Examinând planurile pentru: cercetările antropologice; manifestările spirituale; de cercetare a vieții religioase; a mitologiei și științei populare; a credințelor și riturilor domestice; a artei plastice populare; pentru manifestările economice; de creștere a industriei casnice – în toate vom găsi instrucțiuni de lucru, unde sunt incluse și întrebările obligatorii ce trebuie adresate persoanelor intervievate pe teren. Răspunsurile urmau să conțină opinii sau date cantitative, utilizate de intervievați în viața cotidiană. Scopul general al investigațiilor consta în aprecierea gradului de dezvoltare intelectuală, a cunoștințelor utilizate de indivizi la aprecierea realității și inteligența, înțelepciunea lor, formarea felului lor de a gândi, de a lua decizii și a acționa.

Ne vom opri mai îndeaproape la planul pentru cercetarea obiceiurilor alimentației țărănești, elaborat pentru cercetarea cadrului biologic, cu prilejul campaniei din satul Drăguș, Făgăraș. Planul descrie detaliat, la fel ca și celelalte planuri, procedeele de organizare și efectuare a investigației, de asigurare a corectitudinii datelor obținute; în cazul de față: referitor la cultura alimentării diverselor categorii sociale din spațiul rural. Lucrul operatorilor de teren a fost sistematizat pe compartimente, corespunzător structurii lucrării, care, la rândul ei, reflecta principiile conceptuale de studiere funcțională conform cadrelor: geografic, biologic, istoric, psihic și a manifestărilor de ordin economic, spiritual, etic-juridic, politic-administrativ. Introducerea la planul de lucru menționa: „Alimentația nu constituie o problema numai pentru biologie. În afară de valoarea ei nutritivă, alimentația se încadrează în obiceiurile de viață ale grupului etnic și interesează sub acest aspect atât etnologia, cât și sociologia” [5, p. 101]. Instrucțiunile atenționau operatorii asupra observărilor: alimentației femeilor în lipsa bărbatului (pe timp scurt și lung), alimentației femeilor însărcinate, a lehzelor, precum și a credințelor și obiceiurilor legate de alimentație, (de pildă, „ploconul”). Operatorul urma să noteze: *când se face spălătul pe mâini*: înainte sau după masă; *ștergerea la gură*, cum, cu ce?: a) cu fața de masă; b) cu mâneca de la cămașă; c) cu ștergarul etc.; *clătirea (spălarea) gurii și scobirea dinților* după mâncare; *spălarea pe mâini* înainte de a găti mâncărurile; *întrebuințarea feței de masă sau a șervetelor*, acasă și la câmp. Datele de ordin istoric trebuiau să dovedească: *dispariția unor alimente din uz* și cauzele ei, *păstrarea unor alimente dispărute*, situațiile și persoanele care le pot refolosi; *alimente moștenite* tradițional; alimente noi, căile de răspândire și frecvența de utilizare a lor; *instrumente de bucătărie dispărute*, tradiționale, noi; *culturi agricole și produse animaliere dispărute* din alimentare, timpul dispariției și cauzele ei, produsele care au suplinat alimentele dispărute. Operatorul înregistra și *factorii psihologici ai alimentării*: preferințele gustative și motivațiile lor; *deprinderile de alimentare*: în zilele de lucru și de sărbători, frecvența și locul alimentării (după anotimpuri), în ce încăperi – în tindă, în casă, la masă sau pe vatră; din același blid sau fiecare aparte (bărbatul de o parte, femeia și copiii de altă parte); în picioare sau așezați; tacâmurile folosite; *alimentația după starea culturală*: a intelectualilor, a meseriașilor calificați, a oamenilor umblați prin lume (foști servitori, cei întorși din America etc.); *modul de primire a hranei*: membrii familiei toți laolaltă cu lucrătorii /servitorii, oaspeții/ sau separat; *moda în alimentație*: mâncăruri desconsiderate și apreciate; *sentimente* exprimate prin daruri de alimente sau de băuturi; *atitudini* (satirice, admirative, disprețuitoare etc.) față de cei care mănâncă mult sau puțin, repede sau încet, cu zgomot, față de cei mofturoși, de cei care beau mult etc. Operatorul înregistra și *aspectele manifestărilor economice în alimentare*: în funcție de starea economică și socială (categorii și grupuri sociale etc.), de locul de muncă, de situații de crize, calamități, liniște și belșug; producerea hranei și procurarea ei; *Instrumentele de bucătărie*, *modul de păstrare a preparatelor alimentare* și a hranei; persoanele care gătesc hrana, tehnicile și rețetele de bucătărie, diviziunea muncii la bucătărie, *timpul de păstrare a hranei*; *igiiena operațiilor speciale*: muls, tăierea animalelor, facerea pâinii etc. De asemenea *manifestările spirituale*: raporturile alimentației cu viața religioasă în perioada posturilor, a zilelor obișnuite și de sărbători; datini, credințe și superstiții, terminologia, creația populară orală în legătură cu alimentația. În câmpul de interes intrau și *manifestările etice-juridice*: *împrumuturile și schimburile de alimente*, plata în natură pentru munca angajaților la pregătirea produselor alimentare, măcinare, fabricare a băuturilor, a uleiului etc.; *dări în alimente* pentru preot, pentru

funcționari, (ouă, lapte carne etc.); *obiceiuri de ajutor cu alimente* în caz de incendiu, de moarte, etc. și juridice, (de pildă, aldămașul). Sunt marcate și *manifestările politice* în alimentarea populației care constau în intervenția statului sau a diferitelor instituții pentru ajutorarea populației în caz de foamete sau pentru ridicarea standardului de viață, pentru o nutriție mai rațională.

Valoarea nutritivă a alimentelor și bolile provocate de alimentare urmau să fie cercetate de către biologul sau medicul echipei. Datele obținute urmau să determine gradual cultura alimentării, parte componentă a culturii generale în localitatea studiată.

Vom examina mai detaliat și planul pentru cercetarea pedagogică, învățământul fiind unul dintre pilonii societății ce asigură dintotdeauna cultura, dezvoltarea umană, propășirea poporului. Planul cercetării pedagogice a fost conceput pe două direcții: 1) pedagogia populară a satului și 2) pedagogia cultă a satului. Pentru ambele direcții erau aplicate metodele documentării statistice pe teren, a interviului de informare și întrevedere.

Pedagogia populară se bazează pe acțiuni educative exercitate de instituțiile extrașcolare, care formau anumite deprinderi referitor la: a) *starea de sănătate*, ținând cont de morbiditatea și mortalitatea înregistrată în localitate, de modul de trai, alimentarea, îmbrăcăminte, igiena corporală a copiilor și adolescenților; b) *educația gospodărească*, bazată pe ocupațiile locuitorilor, activitățile de muncă și de orientare profesională a tinerilor și copiilor; c) *educația cetățenească directă și indirectă*, pornind de la educația în familie în formarea atitudinii față de conducerea localității și a țării, de citirea ziarelor și de politicienii locali, antrenarea în activități culturale a tinerilor și vârstnicilor; d) *educarea religioasă* axată pe: educația în familie; sărbătorile religioase ținute de popor, obiceiuri și credințe în care copiii și tineretul aveau vreun rol; *educația morală în afară de biserică*: convorbiri cu sătenii; opiniile bunicilor și ale părinților referitor la moralitatea copiilor; respectarea disciplinei, pedepse, recompense; manifestarea spiritului de emancipare; existența în localitate și participarea în societăți cu misiuni educative morale; e) *educația estetică* bazată pe: formarea deprinderilor literare, pentru poezie și proză, folclor; atragerea copiilor în cercuri muzicale și de dans; organizarea cercurilor de educație estetică și atragerea în discuții referitor la literatură și arte.

Pedagogia cultă a satului se afirmă prin activități educative exercitate în școală și depinde de: a) *starea fizică, arhitecturală a clădirii*; numărul de clase (suprafețele lor); *grupuri auxiliare* (lot școlar, grădină, locuri special amenajate pentru sport, etc.); *folosirea spațiilor* și buna administrare a școlii; b) *materialul metodic, didactic*, inventarul instructiv, proveniența și gradul lui de uzură; existența muzeului școlar, proveniența fondurilor și locul amplasării exponatelor, participarea elevilor la colectarea mostrelor, gestiunea muzeului; biblioteca școlară, inventarul cărților și modul lor de distribuire; c) *componența comitetului școlar*, autoritatea membrilor lui în localitate și activitatea acestuia; bugetele în decurs de sau pe mai mulți ani, întocmirea și executarea bugetelor; c) *elevii* prezentați prin datele recensământului timp de 30 ani, conform numărului de înscriși, repetenți, morți, frecvenți, promovați pe grupe; fișele individuale ale elevilor cu teste simple și profiluri psihologice, pentru a arăta materialul uman în lucru; frecvența elevilor în raport cu anotimpul; averea părinților, numărul copiilor pe care îi au și depărtarea lor de școală în metri; asistenta medicală atribuită de către părinți, învățători și medici; existența farmaciei școlare, dotarea și funcționarea ei; ajutoarele primite de elevi, cu indicarea donatorilor; d) *corpul didactic*, cu indicarea, până în cele mai mici amănunte, a datelor personale și activitățile în cadrul școlii și în afara ei; *biografii* ale cadrelor didactice, anchete discrete de felul cum sunt văzuți învățătorii în sat și de către elevi, situația lor materială; e) *satul și școala*, prin atitudinea autorităților comunale față de școală; atitudinea preotului și a altor autorități existente în sat; a instituțiilor economice și culturale față de școală; *atitudinea părinților* bogați, mijlocași, săraci și foarte săraci față de școală și ajutorul material ce-l dau; de asemenea: *atitudinea proprietarului mare* (dacă este), a comercianților, a meseriașilor și a țăranilor (la fiecare, după avere); f) *istoricul școlii*; e) *manifestările și rezultatele* lor în: domeniul economic; activități culturale; de gestiune a școlii; de aplicare a legislației cu privire la regimul recompenselor și pedepselor, de premiere a elevilor și a învățătorilor. Cercetătorii procesului de învățământ și educațional în spațiul rural trebuie să țină cont și de *implicările altor instituții educative* ale: bisericii, bibliotecii, cercurilor culturale, caselor de sfat, caselor de cetire etc. Instrumentele de lucru ale operatorilor conțineau formulare cu întrebări, tabele ce urmau a fi completate conform unor instrucțiuni riguroase, în așa mod încât datele obținute să ofere un tablou clar, fără confuzii, în promovarea învățământului – *acesta fiind cu siguranță, un proces crucial în făurirea viitorului*.

„Îndrumări pentru monografiile sociologice” reprezintă un tratat metodologic fundamental, unde, în 500 de pagini, sunt expuse și analizate ideile doctrinare ale Școlii Sociologice de la București, principiile conceptuale, teoretice de cercetare „spre a înlesni înțelegerea realității sociale, și, apoi, spre a face cu puțință reforma socială, adică, mai buna organizare a acestei realități” [5 p 482]. Îndrumările expun sursele bibliografice de bază, necesare aprofundării cunoștințelor teoretice și aptitudinilor aplicative în sociologie, publicațiile de specialitate din România și de peste hotare. Tratatul depășește spațiile de formare, educare și instruire academică, universitară și își asumă și o misiune mai vastă de promovare a sociologiei ca știință a grupelor, a

unităților sociale, a voinței sociale, a relațiilor dintre oameni și grupe sociale și mediul natural – relații de care depinde până la urmă cultura și bunăstarea civilizației. Un capitol special, inclus la sfârșit în anexe, este dedicat unui „Îndreptar pentru organizarea instrucției sociologice în școlile speciale de pregătire a tineretului”. Îndreptarul prevedea un curs preuniversitar de educație și instruire sociologică, format din lecții teoretice de: inițiere în structura și transformările realității sociale; informare asupra realității sociale în mediul rural din România; deprindere a metodelor de cercetare sociologică. Cursul era prevăzut pentru o durată de o săptămână, fiind suplimentar învățământului obligatoriu, conținea și lecții practice efectuate în localitate, în baza cunoștințelor teoretice și metodelor de cercetare sociologică. Îndreptarul amănunțit și explicit recomanda și persoanele desemnate să susțină lecțiile de instruire sociologică. Acestea formau un corp didactic din pedagogi, personalități reputate din ținut, autori ai cercetărilor locale, directori de muzee, de reviste, de întreprinderi, șefi în conducerea județeană și, de asemenea, sociologi din echipele de studii monografice ale școlii gustiene. La finalizarea cursului tinerii urmau să obțină: „1) minimumul de teorie sociologică, necesar pentru a înțelege realitatea socială și în deosebi pe cea, românească; 2) minimumul de deprinderi metodice pentru a face față cerințelor activității de cercetare; 3) o cunoaștere măcar sumară a complexității problemelor pe care le ridică România rurală și a corelației dintre ele.” [5, p. 476].

Cercetările monografice în satele basarabene

După campania monografică întreprinsă în iulie – august 1931 în satul Cornova, Basarabia, un sat de răzeși, mazili și țărani liberi, situat în zona de codru, în județul Orhei, aflat sub dominație rusească mai mult de un secol, a urmat analiza materialelor acumulate și organizarea de către Institutul Social Român în perioada 13 ianuarie – 1 iunie 1932 a 19 conferințe științifice. La prima, profesorul D. Gusti a susținut comunicarea „Drăguș, un sat din Ardeal și Cornova, un sat din Basarabia”, însoțită de demonstrarea a două documentare sociologice „Drăguș, viața unui sat românesc” și „Un sat basarabean, Cornova”. La două ședințe a prezentat comunicări și monografistul Petre Ștefănuță, originar din comuna Ialoveni, județul Lăpușna: „Prezentări de texte literare nemuzicale” (30 martie) și „Influența războiului asupra mentalității politice a statului” (11 mai) [3, pp. 411-412]. Cercetările sociologice efectuate la Cornova au stimulat înființarea la Chișinău (18 noiembrie 1934) a Institutului Social Român din Basarabia, filială a Institutului Social Român din București. Dintre obiectivele prioritare ale institutului, se profila efectuarea cercetărilor ample pentru evidențierea din realitatea socială a regiunii a satului românesc – „izvor nesecat al energiilor românești și temelia pentru întreg naționalismul românesc” [6, p. 607]. Președinte al institutului a fost desemnat Pan Halippa, unul dintre artizanii Unirii Basarabiei cu România la 27 martie 1918, iar secretar general a fost numit Petre Ștefănuță. Cu o experiență bogată, acumulată în campaniile Scolii Sociologice de la București și pătruns de entuziasm nestăvilit, Petre Ștefănuță a organizat expedițiile de cercetare sociologică monografică în satele din Moldova ieșită de sub stăpânirea rusească. A fost formată echipa monografică de cercetători basarabeni: prof. dr. Teodosie Știrbu, dr. Grigorev, dr. Nicolae Moroșan, Aurel Sava, G. Gonța – în total 20-30 persoane de diferite specialități: sociologi, economiști, etnografi, geografi, medici, istorici, muzeografi, folcloriști, pedagogi. În primul an de activitate, Institutul Social Român din Basarabia a întreprins o campanie monografică în satul Iurceni, jud. Lăpușna, un sat vestit prin olarii lui. Cercetările sociologice au dovedit că vârsta olarilor de la Iurceni nu depășea 40 de ani, cauza mortalității lor premature constând în folosirea smaltului pe bază de plumb, vaporii căruia le afectau căile respiratorii și plămânii. Olăritul tradițional care se afirmase în Basarabia țaristă avea o aprigă nevoie de inovații și investiții. La adunarea generală anuală a Institutului Social Român din Basarabia, în 1935, profesorul Dimitrie Gusti, președinte al Institutului Social Român și director general al Fundației Culturale Regale „Principele Carol” exprima satisfacția sa pentru rezultatele obținute în urma investigațiilor la Iurceni și încrederea că cercetările „se află pe drumul cel bun”, menționând totodată, că accentul trebuie pus și mai departe pe cunoașterea Basarabiei. Gusti a donat din partea Fundației Culturale Regale suma de 10 000 de lei pentru Căminul Cultural în scopul modernizării olăritului la Iurceni. În acele zile a fost organizată adunarea festivă de constituire a Fundației Culturale Regale „Principele Carol” din Basarabia, la care D. Gusti a anunțat decizia M.S. Regale de a-l desemna în funcție de președinte pe astronomul Nicolae Donici, om de știință, cunoscut în lume, care deținea pe malul Nistrului un Observator astronomic de înaltă performanță, la Dubăsarii Vechi, satul unde locuia și efectua cercetări științifice. În campaniile de cercetare monografică ale Institutului Social Român din Basarabia au activat și echipe studențești conduse de profesorul Gusti, pe care dânsul le considera că prezintă o „operă de pedagogie specială la sate”. Aceste echipe, încadrate în programe alături de cercetătorii institutului, au activat în satele: Olănești, de pe Valea Nistrului, jud. Cetatea Albă; Ignăței, jud. Orhei; Colibași, de pe Valea Prutului, jud. Cahul; Tocuz, din Stepa Bugeacului, jud. Tighina; Cuhurești, din Câmpia Sorociei, jud. Soroca; Năpădeni, jud. Bălți; Delacheu, de pe malul Nistrului, jud. Tighina; Vancicăuți, de pe malul Prutului de Mijloc, jud. Hotin; Lozova, sat de Codru, jud. Lăpușna; Stolniceni, sat de Codru, jud. Lăpușna; Copanca, de pe Malul Nistrului, jud. Tighina; Nișcani, sat de Codru, jud. Orhei [7, pp. 64-66]. Rezultatele cercetărilor efectuate de sociologi în Basarabia au fost prezentate la conferințe publice la

Chișinău, București și în alte orașe ale țării, unde participau pedagogi, oameni de cultură, factorii de decizie și unde autorii alertau autoritățile asupra imperativului soluționării celor mai arzătoare probleme de natură economică și socială. Au fost publicate studii monografice, în formă de broșuri, monografii, articole în reviste de specialitate. Astfel, în 1937, a apărut „Buletinul Institutului Social Român din Basarabia”, tom I, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, cu analize și sinteze ale realității sociale, în mare, din satele Iurceni și Nișcani, elaborate conform metodologiei monografiilor sociologice sătești. În 1938, tomul II al „Buletinului Institutului de Cercetări Sociale al României, regionala Chișinău” a fost consacrat stării sociale, economice, culturale a satului Copanca. Profesorul Teodosie Știrbu publica în revista Sociologie Românească, anul III, nr. 7 – 9, Iulie – septembrie 1938, studiul „California României, Regiunea Copanca”. T. Știrbu deținea funcția de șef al Secției Economie a institutului, iar, în 1937, la Chișinău, el edita broșura „Manifestări economice la Iurceni și Nișcani”, o lucrare ce s-a bucurat de aprecieri în presa acelor zile din partea unor somități, precum Mareșalul Al. Averescu, omul politic Gheorghe I. Brătianu, Simion Mehedinți, om de știință, cunoscător al metodelor de cercetare geografică și geopolitică [8]. În 1939, la Tipografia Prefecturii județului Cetatea Albă, apare monografia „Viața moldovenilor de la Nistru”, studiu sociologic, expus în 760 pag., cu prefața profesorului Dimitrie Gusti, elaborat de Boris Malski, învățător în satul Olănești. E o lucrare ce reprezintă satul basarabean situat pe cursul de Jos al râului Nistru, în zonă de șes, cu mult soare și puține precipitații, nu departe de Marea Neagră. Autorul a utilizat datele cercetărilor de teren efectuate la Olănești de una dintre echipele studențești, unde a participat. Lucrarea a fost înalt apreciată. În 1938, Institutul Social Român a fost reorganizat în Institutul de Cercetări Sociale al României, respectiv și filiala din Basarabia a devenit Institutul de Cercetări Sociale al României, regionala Chișinău. Deși obiectivele au rămas cele enunțate, după 1939, intensitatea cercetărilor sociologice pe teren, efectuate de specialiștii institutului, a început să slăbească. În viața socială și politică a țării se făcea simțită o tensiune crescândă, o încordare vădită în relațiile politice interne, care putea fi explicată prin declanșarea de către Germania nazistă și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) al celui de al Doilea Mare Război. Nimeni nu-și putea imagina, însă, zilele ce puteau să se abată asupra României și la ce încercări va fi supus poporul român.

La 26 iunie 1940 Uniunea Sovietică a înaintat României ultimatumul „Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia”, un document bazat pe inexactități și minciună [9]. În acele zile colaboratorii Institutului Social Român s-au refugiat în grabă să plece peste Prut, în țară. Dar nu toți au reușit. Petre Ștefănuță a fost prins de evenimente la Chișinău, unde, după ocuparea sovietică a fost angajat la Institutul Științific Moldovenesc din Tiraspol, transferat în Basarabia „eliberată”. P. Ștefănuță a predat Institutului din Tiraspol materialele de teren, datele nepublicate după campaniile în satele Popești, Vârnova și Dâșcova, precum și materialele campaniei Cornova 1931, transmise filialei basarabene de către Institutul Social Român, în 1939, pentru păstrare și valorificare. Toate aceste documente au dispărut fără urmă, cum s-a dovedit mai târziu în tentativa de a fi găsite [7, pp. 64-66]. Chiar din primele zile ale puterii sovietice, în Basarabia, P. Ștefănuță a fost luat în vizor de către NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne). În scurt timp a fost arestat, acuzat că: a fost lider al societății „Renașterea refugiaților de peste Nistru”; a susținut alipirea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești la România; a optat pentru formarea unui stat românesc de la Tisa până la Bug; a denigrat în presă Uniunea Sovietică și viața poporului sovietic; a acționat de pe poziții contrarevoluționare, ponegrind partidul bolșevic și colectivizarea agriculturii în URSS. La 13 aprilie 1941, Petre Ștefănuță a fost condamnat la pedeapsa capitală prin împușcare. La solicitarea sa, condamnarea la moarte a fost înlocuită cu zece ani de lagăr de muncă forțată. A decedat în detenție la 12 iulie 1942, în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Tătară. În 1940, a rămas la Chișinău și dr. Nicolae Moroșan, paleontolog cu renume european, fost secretar general al Institutului Social Român din Basarabia. Spera să continue activitatea științifică, având pregătite pentru tipar articole și monografii consacrate cercetărilor arheologice, geologice și seismologice din Basarabia. În anii 1940 – 1941, deținea funcția de director al Muzeului de Stat al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești (RSSM) – azi Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală al Republicii Moldova (R. Moldova), dar refuză categoric să activeze pe tărâm politic și să devină membru al partidului comunist-bolșevic. Totuși, până la urmă, a dat consimțământul să candideze ca fără de partid la alegerile de deputați ai Sovietului Naționalităților al URSS și a fost ales deputat pe circumscripția Nisporeni. Dar, La 13 iulie 1941, a fost arestat de NKVD și, acuzat de activitate antistatală, a fost escortat la Tiraspol, apoi la Odessa, unde a fost supus interogărilor, iar peste câteva zile, sub presiunea înaintării armatelor române și germane, de la Odessa, a fost escortat, printre deținuți și pușcăriși, la Novosibirsk, unde, după cercetări minuțioase, a fost declarat nevinovat și i s-a permis să continue activitatea pedagogică și științifică la Institutul Industrial din Tomsk (Siberia). La sfârșitul anului 1943, a fost convocat la sesiunea deputaților Sovietului Suprem al URSS, la Moscova. La 3 februarie 1944, a vizitat ambasada Regatului Unit al Marii Britanii de la Moscova, iar la 4 februarie, a fost găsit mort într-o cameră a hotelului „Național” din Moscova, unde era cazat, lăsând o scrisoare de adio adresată soției. Astfel a fost constatată sinuciderea lui Nicolae Moroșan, „dar nu fără ajutorul NKVD-ului” – considera nepotul

de pe mamă al lui N. Moroșan, arheologul și muzeograful, omul emerit în cultură din Moldova, Vsevolod Moroșan-Marchevici [10, pp. 79-85]. Teodosie Știrbu s-a refugiat împreună cu familia, în 1940, și s-a stabilit la Iași, unde a îndeplinit munca de profesor, în perioade scurte de timp, la Institutul Agronomic, Institutul Politehnic, Institutul de Măsurări Terestre, Institutul de Industrie Ușoară. Abilitățile omului de știință Teodosie Știrbu, însă, vor fi valorificate în domeniul economic, deși T. Știrbu a apelat la cercetări de teren, utilizând metode și instrumente sociologice, a făcut-o, însă, sub acoperirea intereselor economice în agricultură; căci, pentru sociologie și sociologi, războiul nu se terminase în 1945, ba dimpotrivă, luase o altă formă, sociologia devenind o știință falsă. La 1 octombrie 1957, T. Știrbu devine cercetător științific principal al Colectivului de cercetări agronomice la Filiala Iași a Academiei Republicii Populare Române. La un an după numirea în post, Teodosie Știrbu a revenit la cercetările monografice, pentru care căpătase o bună experiență activând în cadrul Institutului Social Român din Basarabia. În anul 1958, a fost numit șeful echipei de cercetări în zona Dorna, județul Suceava, care au durat până în 1960 și s-au încheiat cu publicarea a 11 volume de studii monografice, apărute sub îngrijirea nemijlocită a lui Teodosie Știrbu, el fiind și coautor la lucrarea colectivă de sinteză „Cercetări monografice în regiunea Suceava”. Teodosie Știrbu a fost unul dintre pușinii colaboratori ai Institutului Social Român din Basarabia, care a supraviețuit în anii regimului comunist și care a mai avut șansa să continue cercetarea monografică a satului în România [8].

Timpul istoric în caiete de teren

Germenii cultivați în perioada interbelică, în timpul dezbaterilor, discuțiilor la catedre, în aulele universitare, în școli, la cursurile speciale de cercetare monografică și dacă n-au fost nimiciți de anii „dictaturii proletarietului”, ori s-au menținut în stare de anabioză, apoi au început să rodească în Republica Moldova abia după anii 1990, atunci când au apărut condiții prielnice pentru a vedea și a înțelege realitatea socială în afara „visului luminos” al utopiei comuniste.

Scriitorul român Paul Goma, originar din satul Mana, județul Orhei, în romanele sale memorialiste „Din calidor” și „Arta refugii” reproduce secvențe sugestive din procesul elaborării monografiilor satești, care au mobilizat cu entuziasm învățătorii satelor basarabene în perioada interbelică. Autorul vorbește de activitatea de monografist a mamei sale, învățătoarea Maria Goma, născută Popescu: „Când mamă-ta a alcătuit monografia Manei, a coborât până la... ,ia, să te văd până la cine?” - îl întreba pe copilul elev, deja tatăl lui, învățător și el, Eufimie Goma. Și copilul a răspuns. De fapt a reprodus un pasaj din cadrul istoric prezentat în monografie: ”Până la inevitabilul Ștefan, zic. Nu poți sta de vorbă cu un Basarabean, fără ca, de la a doua propozițiune, să nu-ți spună că el e „răzeș de-al lui Ștefan, cu zapis...” [11, p. 22]. Preocupările învățătorilor din școlile satești din Basarabia pentru studiile monografice s-au transformat în pasiune și dorință de a cunoaște, a afla ceea ce este nou prin a studia și a nu dispera în fața greutăților, a necunoscutului. Aflată în bejanie în Ardeal, după cea de a doua ocupare a Basarabiei de trupele sovietice, mama scriitorului inițiază un studiu monografic al satului unde a fost găzduită. Iată ce a reținut memoria copilului de nouă ani: ”Încă din Cancelarie, pe câteva caiete noi, faine, aduse de la Mana, a scris cu scrisul ei caligrafic de învățătoare: ”Monografia satului Gusu, jud. Sibiu – 1944” Le-a numerotat, caietele, a scris pe ele și ce conțin: ”Locuință”, ”Agricultură”, ”Colinde”, ”Bocete”, ”Costum național”... Și ”în ziua de Paște”... acum, scrie mama în caietele ei [...] tot felul de „informații”, așa le zice mama – însă, de astă dată, cântecele se aud din curte...” Și mai târziu: „A scris mama în Monografie, că ardelenii mănâncă lucruri consistente, că ei se alimentează cu calorii” [12, pp. 44, 58, 76]. Caietele de teren ale doamnei învățătoare Maria Goma au dispărut în calvarul prin care au trecut basarabenii după ce sovieticii au invadat România și au instaurat regimul lor comunist. Caietele n-au dispărut din amintire, fiind întruchipate în memoria scriitorului Paul Goma ca un detaliu, o parte mică a capitalului său intelectual. În 1990, îi vizitam la București pe Zina și Eugen Draghișteanu, învățătorii părinților mei din satul Trebisăuți, județul Hotin. Ei mi-au vorbit de activitatea căminului cultural și a școlii din sat, susținută de Fundația Culturală Regală „Principalele Carol”, de caietele de teren ale cercetărilor întreprinse împreună cu elevii din sat pentru o monografie, care n-a fost dat să apară. Profesorii Zina și Eugen Drăghișteanu s-au salvat, găsind refugiu și loc de lucru la București, căci altfel ar fi fost „înghițiți de Siberia”, cum s-a întâmplat cu unii colegii de ai lor din localitățile învecinate și încă cu atâția oameni de cultură și buni gospodari ai satelor basarabene. Caietele de teren ale Școlii Sociologice de la București s-au prăpădit fizic, prin ani și ostilități, dar nu și din memoria colectivă a basarabenilor. Profesorul universitar Valentin Tomuleț, doctor habilitat în istorie, într-un amplu studiu monografic „Ținutul Hotin. În surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea” menționa o pleiadă de istorici, publiciști, oameni de cultură, care, după 1990, au elaborat un număr relativ mare de lucrări consacrate istoriei locale: V. Stavilă, D. Poștarencu, V. Mocanu, N. Bulat, I. Leașco, A. Furtună, I. Varta, V. Gajos, M. Bejan, T. Țopa, A. Moraru, V. Trofailă, V. Golub, V. Ciubucciu, S. Calabădău, I. Lupanciuc, P. Țurcă, I. Stici, T. Ciumac, N. Andronic, V. Mucerschi, N. Florea, S. Damaschin, C. Reabțov, N. Cebanova, A. Maleșcova, N. Pruteanu și alții. V. Tomuleț constată că lucrările elaborate de autorii menționați, în linii mari, conturează tabloul evolutiv al populației satelor cercetate, totuși, de cele mai dese ori, ele au fost scrise la

comandă și poartă un caracter descriptiv, mai mult în plan general și mai puțin din punct de vedere analitic, trecând conștient cu vederea multitudinea de procese și fenomene de ordin demografic, care au avut loc în mediul rural în acea vreme [13, p. 627]. Suntem de acord cu afirmațiile domnului profesor, care se sprijină pe un adevăr axiomatic: istoria umană este făcută de oameni, căci ei reprezintă elementele de bază ale evenimentelor, iar acestea provoacă schimbări care, la rândul lor, produc procese sociale în funcție de voința și competența oamenilor. În cazul cercetărilor ce țin de trecutul și evoluția localităților rurale din Moldova, cuprinse de cursul râurilor Prut și Nistru, am proceda incorect dacă nu am ține cot de mai multe circumstanțe. Timp de jumătate de veac, regimul comunist din RSSM a depus eforturi mari pentru a elabora o altă istorie a moldovenilor, alta decât cea pe care o cunoșteau din amintiri și o povesteau copiii lor, sau de care vorbeau în casă doar atunci când se întâlneau în zile de sărbătoare. Era interzis, chiar periculos să povestești altfel, decât ce era scris și se vorbea oficial, cum a fost viața în Basarabia până în anul „eliberării” – 1940. Era interzis să spui ce poezii și povești învățau copii, ce scriau cărțile de istorie, să povestești, altfel, despre deportări și foamete, altfel decât aceea ce spuneau oficialitățile sau scriau istoricii aserviți regimului în câteva fraze. Iar accesul la arhive și la documentele care elucidau evenimentele în cauză era extrem de limitat și permis doar unui număr foarte mic de cercetători, dintre acei „cu acte în regulă” și cu, așa-zisa, „origine sănătoasă de clasă”. Când au fost ridicate stavilele și s-a lăsat aerul libertății, unii învățători de țară și oameni de afaceri, foști elevi ai profesorilor plecați în refugiu, și-au amintit de caietele monografice și de cercetările de teren întreprinse împreună cu dascălii lor. Ei nu cunoșteau principiile cercetării spațiului rural elaborate de Școala Sociologică de la București, nu auziseră de „Îndrumări pentru monografiile sociologice”, căci nu aveau de unde. Neliniștea lor era *cadrul istoric*. Astfel, în R. Moldova au apărut și continuă să fie publicate lucrări consacrate istoriei locale. Vom încerca să le sistematizăm după criteriile enunțate de autori și să expunem scurte prezentări ale unora reprezentative, corespunzător clasificării noastre în: *studii monografice și eseuri de popularizare a istoriei și culturii localităților; itinerare documentar-publicistice; file de istorie sau cronologii pentru istoria satului*.

Studii monografice și eseuri de popularizare a istoriei și culturii localităților

La patru luni după încheierea campaniei de la Cornova, profesorul Dimitrie Gusti anunța proiectarea editorială a unei monografii în trei volume consacrate satului Cornova. Cercetătorii au fost organizați pentru a elabora materiale și a le prezenta, mai întâi, în ciclul de prelegeri al Institutului Social Român consacrat satului Cornova, jud. Orhei (Basarabia), în perioada 13 ianuarie – 25 mai 1932 și apoi, în studii publicate într-o ediție de peste 1000 de pagini a revistei „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, 1932, cât și în alte publicații [3, p. 783]. Turbulența vremurilor a împiedicat realizarea proiectului lui Gusti, dar nu definitiv. Cele trei volume de studii monografice consacrate satului Cornova au apărut, ca prin minune, după comemorarea a 100 de ani de la nașterea lui D. Gusti. Mai întâi, a fost ideea și voința profesorului universitar, doctor Ovidiu Bădina. Filosof de factură, căci absolvise facultatea de Filosofie a Universității din București și, în 1958-61, Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova, unde a obținut gradul științific de doctor în filosofie, Ovidiu Bădina a dat preferință sociologiei și a fost unul dintre primii cercetători români din anii ’60 ai secolului XX, care a readus în lumină contribuția lui Dimitrie Gusti la formarea Școlii Sociologice de la București. În 1991, la 1 aprilie, Guvernul Druc a aprobat constituirea Institutului Național de Sociologie al Republicii Moldova și l-a invitat în funcție de director pe profesorul Ovidiu Bădina de la București. Tot în acel an, la Chișinău, a fost formată și Academia de Studii Economice din Moldova (ASEM), instituție de învățământ universitar, care, în primii ani, s-a dezvoltat cu susținerea metodică, instructiv-didactică și logistică oferită de Academia de Studii Economice de la București și Guvernul României; rector fondator al ASEM, fiind desemnat profesorul universitar, doctor Paul Bran, remarcabil economist și pedagog român. În circumstanțe favorabile, în vara anului 1993, profesorul Bădina a organizat o cercetare monografică la Cornova – „pe urmele lui Gusti”, la care au participat studenții grupei 901 – „Sociologie aplicată”, Facultatea Management, ASEM. Respectând în mare măsură metodele expuse în „Îndrumări pentru monografiile sociologice”, Ovidiu Bădina a revenit la Cornova în 1995 cu o anchetă de teren, ce avea drept obiectiv procesul privatizării în mediul rural moldovenesc.

În 1997, după prelucrarea și analiza datelor obținute în cele două cercetări de teren, Ovidiu Bădina a scos în lumina tiparului, la Editura Economică, București, primul volum monografic „*Cornova. Un sat de mazili*”, cu texte inedite, organizate, note, prefață și introducere, cuprinse în 440 de pagini. Era primul volum conceput în retrospectiva școlii gustiene, dedicat satului din Basarabia românească și care apărea după trecerea a 66 de ani de la campania monografică – Cornova 1931. Expunerea discursului a fost sistematizată în trei părți. *Partea I*: Cornova văzută de echipa monografică din anul 1931 cuprindea lucrări publicate în perioada interbelică de Ștefania Cristescu, Henri H. Stahl, Anton Golopenția, și lucrări publicate în timpul celui de Doilea Război Mondial, de Paul Mihail și de Henri H. Stahl. *Partea a II-a*: Amintiri și impresii despre Cornova, oamenii locului – cercetarea monografică din 1931 expunând și amintirile preotului, dr. Paul Mihail, publicist și cel mai de seamă cărturar al Cornovei – cu date etnografice, cu descrieri ale locuinței țărănești și a anexelor gospodăriei, a portului, a ocupațiilor, a țesăturilor, covoarelor, a transportului în Cornova acelor vremi. De asemenea, mai prezenta o povestioară

a preotului Ioan Zamă, o numărătoare a dădacei Paraschiva Chiperi, etc. *Partea a III-a*: Cornova după șase decenii prezenta materiale semnate de studenții grupei 901, sociologie, viziuni ale noii generații: starea mediului natural, evoluția demografică. Au fost prezentate elemente ale cadrului politico-administrativ, aspecte ale vieții culturale, ale promovării tradițiilor, ale proceselor educaționale și de instruire – semințele capitalului uman în Cornova, cuprinsă de tranziția la democrație și piața liberă. În urma cercetărilor cantitativ-calitative, efectuate în 1993 și 1995, profesorul Ovidiu Bădina a expus într-un studiu amplu problemele reformelor economiei agrare, cuprinse de valul tranziției și nevoia de un efort deosebit pentru restabilirea încrederii între autorități și localnici. Fapt imposibil, după cum constată cercetătorul, până când autoritățile nu respectă legile în litera și spiritul lor și nu acționează în interesul localnicilor, ce vor înnoirea, reformarea. Recâștigarea încrederii de către autorități în rândurile celor care doresc schimbarea și reformarea social-economică rămâne a fi cea mai mare problemă, orice manipulare a ei este percepută ca o încercare de întoarcere la formele perimate în domeniul proprietății, a organizării producției și a muncii, a pieței de desfacere, iar, prin acestea, reieșind blocarea reformelor și a inițiativelor creatoare [14]. Aceste concluzii au rămas neuzite de autoritățile ce s-au succedat la conducerea Republicii Moldova în deceniile următoare. Fapt confirmat de cercetările efectuate de diverse campanii sociologice, în timp de trei decenii, ce dovedeau că 70% - 82% dintre respondenți considerau, că „Guvernarea a ales o cale greșită de dezvoltare”.

În anul 2000, profesorul ASEM, doctor în economie Vasile Șoimaru, originar din Cornova a coordonat apariția la Chișinău, la Editura Muzeum, a celui de al doilea volum monografic – „*Cornova*” dedicat memoriei profesorului Dimitrie Gusti, cetățean de onoare al Cornovei; preotului AVVA, doctor Paul Mihail, originar din Cornova; profesorului Ovidiu Bădina, (coordonator al volumului „*Cornova. Un sat de mazili*”); scenaristului, regizorului și poetului Pompiliu Gîlmeanu, autor al filmului „*Cornova – revedere după 60 ani*”. Autorii volumului, expus în 708 de pagini, sunt: Vasile Șoimaru, Paul Bran – economiști; Ion Dron – doctor în filologie, Alexandru Furtună – etnograf și istoric, Ion și Tatiana Varta – istorici; Iurie Colesnic – inginer, scriitor; Vlad Pohilă – filolog, scriitor; Grigore Botezatu – filolog, folclorist, scriitor; Zamfira Mihail – filolog, (fiica preotului Paul Mihail); Elena Ploșniță – muzeograf; Pompiliu Gîlmeanu – regizor, poet; Paul H. Stahl, etno-sociolog; Anton Golopenția, Sanda Golopenția-Eretescu, Henri H. Stahl, Emil Turdeanu, Ernest Berna – monografiști în campania Cornova - 1931. După cum mărturisește Vasile Șoimaru în articolul de frontispiciu „Un sat în flori: născut din dragoste”, ideea i-a apărut în 1993, când, însoțit de profesorul Paul Bran, îl vizitase prima oară pe Paul Mihail la București. Atunci, distinsul om de cultură, preotul Paul Mihail, ajuns la vârsta de 88 de ani, i-a lăsat poruncă să scoată o monografie a Cornovei, „un lucru pe care a dorit să-l facă toată viața, dar, editând peste 500 de monografii studii și articole, alte materiale despre istoria Neamului; o carte despre satul de baștină nu a reușit să tipărească” [15, p. 4] Volumul „*Cornova*” păstrează, în mare, concepția lucrării „*Cornova. Un sat de mazili*”. Conținutul este expus în șapte compartimente, precedate de *în loc de prefață* unde prezintă mărturisirile lui Vasile Șoimaru, coordonatorul ediției, iar, la sfârșit, urmate de un epilog sentimental și o scurtă bibliografie a Cornovei. Sunt prezentate: studii în spiritul Școlii Sociologice de la București, scrise de cercetătorii de la Chișinău, care au făcut investigații la Cornova în vara anului 1999; arabescuri cornovene: date și fapte, portrete în miniatură ale personalităților cu care se mândrește satul; viața satului Cornova în corespondența primită de Paul Mihail în anii 1957-1944, pagini din documente, scrisori și mărturisiri; eseuri publicistice cu portrete ale cercetătorilor din echipa Gusti la Cornova și de mai târziu; studii elaborate de monografiștii campaniei „*Cornova 1931*”; scenariul literar, elaborarea regizorală, comentariile documentarului „*Cornova – revedere după 60 ani*”; neamuri de nobili, mazili și preoți din Cornova: date și fapte din documente de arhivă, eseuri istorice și arbori genealogici. Vom analiza, în linii mari, studiile monografice elaborate de Ion Dron și Alexandru Furtună în urma cercetărilor de teren întreprinse în iarna – primăvara anului 1999, după viziunea metodică a monografiștilor Școlii Sociologice de la București.

„*File de istorie*” – e denumirea nepretențioasă a lucrării, cuprinsă în 137 de pagini, semnate de Ion Dron. Autorul a pătruns în cadrul istoric al spațiului supus investigației conform principiilor lui D. Gusti, având ca suport și elemente ale cadrelor cosmic (natural) și psihologic. În prealabil, a cercetat documente de arhivă - unele necunoscute, – pe care ulterior le-a prezentat în lucrare, de asemenea, a studiat materialele publicate deja: articole din reviste și culegeri științifice, între care și prima „*Monografie*” a satului Cornova, mai corect, o încercare nefinalizată de studiu monografic, elaborat în 1942, care se află în Fondul 2069 al Arhivei Naționale a Republicii Moldova. Și, nu în ultimul rând, au fost utilizate datele oferite de un grup format din 24 de informatori locali, cu vârsta cuprinsă între 87 și 21 de ani, deci: persoane martore/participante la campania monografică Cornova - 1931; persoane care s-au născut după campania Cornova - 1931 și au trăit în perioada instaurării socialismului, pe vremurile foametei din 1946-1947 și ale deportărilor din 1941, 1949, 1952; persoane care s-au format în mediul sătesc al socialismului sovietic dezvoltat. I. Dron structurează rezultatele cercetărilor și le expune sistemic, pentru a aduce, mai întâi, lumină asupra unor timpuri ținute în umbră, în neclaritate

și incertitudine. Pentru început, el caută să inițieze publicul cu privire la numele localității Cornova, căci publicațiile studiate de autor n-au pus în discuție etimologia populară ce leagă denumirea satului de un loc împădurit cu arbori de corn. Autorul lansează o teză verosimilă, precum că nici satul Dereneu, din imediata apropiere, nu provine de la cuvântul slav: дѣрн, ceea ce ar însemna corn. Conform raționamentelor sale, numele satului Dereneu provine de la *dirineu*, care în grai local, după Dicționarul dialectal, înseamnă scoarță. Iar, mai apoi, la începuturi, a fost un individ, un om cu numele de Dirineu, apoi a urmat și toponimul satului, Dereneu. La fel e și cu denumirea satului Cornova, la început a fost un nume de familie Corn/Cornea, care, mai târziu, în documentele scrise în slavă, - limba oficială în multe țări medievale ale ortodoxiei balcanice, - s-a transformat în Cornova. În sprijinul acestei teze, I. Dron aduce argumente plauzibile, dar totuși conchide: „Concretizarea cronologizării primei atestări și a provenienței numelui localității Cornova va putea fi efectuată doar în urma găsirii (descoperirii) actelor istorice, adunate pe timpuri de Paul Mihail, considerate în prezent pierdute.” [15, p. 16]. În continuare, într-un compartiment aparte, este cronologizată întemeierea și atestarea numelui de sat Cornova în acte istorice, ce indirect consolidează teza provenienței denumirii satului susținută de I. Dron. Autorul analizează detaliat documentele statistice, care prezintă recensămintele populației Cornovei într-o perioadă mai lungă de 200 de ani și demonstrează că populația satului a crescut neuniform în timp, nu numai numeric, dar și sub aspect social, etnic, spor natural sau mecanic. Însă dintotdeauna a fost și a rămas românească. Băștinașii satului s-au autonumit și se numesc moldoveni, care împreună cu muntenii, ardelenii, dobrogenii, oltenii, bănașenii, bucovinenii, maramureșenii (nume provenite de la regiunile respective) alcătuiesc neamul românesc cu limba maternă româna, numită în Basarabia și moldovenească. În sprijinul tezei enunțate este prezentată antroponimia, analiza numelor de familie, a prenumelor, a poreclelor din sat, fixate în unele acte istorice din secolul XVIII și înregistrate în timpul expediției din iarna-primăvara anului 1999. Este analizată lapidar zoonimia folosită de oamenii satului pentru animalele domestice. Ținând cont că rusificarea în Basarabia s-a produs metodic, insistent și în mod autoritar, în mai mult de un secol, de imperiul țarist, apoi mai mult de cinci decenii de regimul socialismului sovietic șovin și mai continuă și în prezent prin mijlocele media rusești, care acționează cu abilitate în spațiile public și politic ale R. Moldova, autorul investighează graiul satului Cornova, regionalismele cunoscute și folosite în comunicare de localnici, ori specifice zonei codrilor Basarabiei. Un compartiment aparte revine toponimiei satului Cornova, situat între râurile Cula și Ichel, încorsetat de văi și dealuri cu nume neschimbate timp de secole. Este descris cadrul cosmic (natural), cu locuri ce au adăpostit oamenii din cele mai vechi timpuri. Este explicată originea hidronimilor Cula și Ichel, a denumirilor de pâraie, de dealuri, de părți ale satului, de mahalale, de iazuri și fântâni, de stâne sau odăi; de asemenea, sunt prezentate poreclele date de cornovenii locuitorilor din satele din împrejurimi, așa-zisele, catoiconime. Autorul conchide, cu puțin sarcasm: „Cu toate că, până în prezent, nu s-a putut demonstra, prin argumente de ordin arheografic, vechimea localității Cornova de mai înainte de anul 1672, cornovenii se consideră unii dintre cei mai vechi locuitori în zonă, cel puțin, „din timpul lui Ștefan cel Mare” [15, p. 87]. În continuare, sunt prezentate cimitirele satului, sunt descrise: sigiliile și ștampilele din Cornova; simbolurile, ornamentele de Cornova; organizarea administrativă și proprietatea asupra pământului. Autorul prezintă mecanismele și metodele prin care comuniștii ruși și acoliții lor din Basarabia le aplicau pentru a băga cu forța, dar, conștient, sătenii în colhoz: foametea organizată în 1946-1947; deportări și represalii. Iar, pe de altă parte – rezistența antisovietică. În mod cinic, regimul autoritar comunist-bolșevic a exploatat fără scrupule resursele umane ale tinerei generații imediat după formarea RSSM, înrolând bărbații în structurile administrativ-militare ale URSS ș.a. Studiul trece în revistă și bărbații satului, veteranii de război și participarea lor în conflictele militare ale timpului; atât pe cornovenii care, în timpul Războiului al Doilea Mondial au luptat, în mod justificat, în trupele Armatei Române, fiind cetățeni ai statului unitar român, cât și pe bărbații care au fost mobilizați în armata sovietică și au luptat cot la cot cu soldații sovietici. Este descrisă participarea tinerilor din Cornova la operațiile militare din Afganistan, precum și la luptele contra separatiștilor din raioanele de peste Nistru, pentru integritatea teritorială a R. Moldova.

Tradiții etnofolclorice este genericul studiului semnat de Alexandru Furtună, expus în 138 de pagini. Între acestea, 64 au fost adunate într-un fascicol separat în anexe ce conțin legende, povestiri orale, informații referitoare la obiceiurile calendaristice și familiale; practici magice, credințe, superstiții, semne ale naturii, descântece, plante medicinale, povestiri orale (despre Lucrul cel rău ș.a.) ; expresii, zicători, proverbe, jocuri tradiționale de copii, pieptănătură etc., culese de autor la Cornova în iarna-primăvara anului 1999. Informatorii lui, toți erau din aceeași generație și aveau vârsta cuprinsă între 70 și 67 de ani. Studiul cuprinde elemente ale cadrului biologic: aspectele antropologice și ale vieții sociale și spirituale. Chiar de la început, autorul menționează că: material cules în timpul campaniei din 1932 a fost depozitat la Institutul Social Român în dosare de „cadre”, „manifestări”, „subunități” și s-a aflat în păstrare la Seminarul de Sociologie, Etică și Politică a Facultății de Filosofie și Litere, Universitatea din București; înainte de 1940, documentele în cauză, împreună cu rezultatele anchetelor din campaniile întreprinse și în alte localități (Copanca, Nișcani, Popeștii de Sus) au fost

transferate la Chișinău, Institutului Social Român din Basarabia, unde li s-a pierdut urma, după ultimatumul din iunie 1940. Totuși autorul prezintă o listă de lucrări și nume de autori, care, în 1932, au publicat studii referitor la viața socială și spirituală: vatra satului, categoriile sociale, gospodăria țărănească, practica magică a descântecului, aspecte ale orășenizării la Cornova. El constată, că, în 1931, cercetările de teren au înregistrat dispariția definitivă a unor elemente ale culturii populare și pericolul dispariției pentru altele. În perioada de după război, instaurarea regimului comunist a grăbit pierderea irecuperabilă a multor componente ale culturii populare. Portul tradițional, uneltele tradiționale au fost scoase din uz. În schimb, cele mai viabile s-au dovedit a fi descântece. Scopul studiului a fost de a aduna materiale de teren și a completa golurile existente și a urmări, pe cât e posibil, schimbările în cultura populară. Alexandru Furtună și-a sistematizat cercetarea pe suportul materialelor publicate de monografiștii campaniei din 1931, având în investigațiile de teren drept călăuze copiii anilor 1930, care în 1999 erau oameni în plină maturitate, cu luminoase aduceri aminte. Astfel, autorul a cules informații referitor la: locuințe și anexe gospodărești, ocupații tradiționale, obiceiuri calendaristice, port, hrană, țesături, credințe cosmogonice, zilele săptămânii, tălmăcirea viselor etc., actualizând, în mersul timpului, acele imagini ale unui trecut, care se refereau la Cornova anului 1931 și, mai puțin, la realitatea etnofolclorică a Cornovei de la începutul mileniului trei. La sfârșit, la *În loc de concluzii*, Alexandru Furtună actualizează succint constatările Sandei Golopenția-Eretescu pentru introducerea scrisă la lucrarea Ștefaniei Cristescu „Descânțece din Cornova - Basarabia”, publicată în 1984: „Vechimea, continuitatea și unitatea românilor este dovedită și de modul de viață, de cultura populară, moștenite, în mare parte, de la getodaci. Astfel, de substratul geto-dacic, țin tipurile de așezări și locuințe (îngropate parțial în pământ sau construite numai la suprafață); piese de port; ornamentica îmbrăcămintei, a ceramicii, a obiectelor de lemn crestate (motive decorative: bradul, spirala, zigzagul etc.); mobilierul (mesele scude cu trei picioare); alimentația (produse din grâu și mei, ceapă și usturoi, carne și produse lactate, berea și vinul); transporturile (carul cu boi); instrumentele muzicale; dansurile populare; rituri pentru promovarea vegetației; unele ceremoniale funerare; unele culte (ale vetrei și a focului, al lupului, al șarpelui) etc. [...] Căci, după cum afirmă Mircea Eliade „...romanizarea Daciei n-a însemnat schimbări radicale a substanței etnice băștinașe. Dacul a învățat latina, dar și-a păstrat obiceiurile, modul său de viață, virtuțile strămoșești”. La care adaugă: „La fel și românul cornovean a învățat, pe unde mai bine, pe unde mai rău, limba rusă, dar, asemenea dacului, și-a păstrat – vorba lui Mircea Eliade – virtuțile strămoșești.” [15 p. 217]. Al doilea volum monografic „Cornova”, în mare, cuprinde cadrul istoric cu oamenii satului antrenati de procesele economice și sociale în mediul lor natural, geografic, ca producători și utilizatori de cultură, în funcție de faze și trepte istorice.

În 2011, la editura QUANT din Chișinău vede lumina tiparului cel de al treilea volum – *Dimitrie Gusti și colaboratorii Cornova - 1931*, o ediție îngrijită de Marin Diaconu, Zoltan Rostas și Vasile Șoimar. Conceptă ca o structură editorială situată dincolo de monografia propriu-zisă, lucrarea constituie un volum aniversar, consacrat comemorării a opt decenii de la campania monografică a Școlii Sociologice de la București în satul Cornova. După cum menționează editorii, ideea apariției volumului aparține lui... Dimitrie Gusti, care, în 1932, anunța proiectarea editorială a monografiei satului Cornova în trei volume. Constatăm că, acest ultim volum din seria anunțată atunci, de fapt este și omagiu adus profesorului Gusti, creatorul singurului sistem sociologic elaborat până acum de un român și conceput ca unul original, fundamentat teoretic și metodologic, unul care să fie temei Științei Națiunii, într-o întemeiere, prin reforma socială, a idealului social, cultural și uman al Realității Românești [3, p. 783]. Volumul se deschide cu lucrarea „Sociologia monografică”, semnată de Dimitrie Gusti. Urmează studiile monografice elaborate conform principiilor gustiene de participanții la campania Cornova-1931: D.C. Georgescu, H.H. Stahl, P. Ștefănuță, Ernest Bernea, Ștefania Cristescu, Emil Teodoreanu, Mihai Pop, Ion Zamfirescu, Domnica. I. Păun, Traian Herseni, Anton Golopenția, D. Șandru, Ion. I. Ionică, Xenia C. Costa-Foru. Studiile respective rămân actuale prin prestanța lor social-istorică, analiza și sinteza datelor, expunerea metodică și sistemică a materialelor. Partea a doua a volumului, intitulată *Despre a VII-a Campanie monografică*, conține articole și expozeuri din presa vremii, discuții și interviuri, convorbiri cu participanții la cercetările de teren la Cornova, confesiuni, însemnări și note de moment, analize de corespondențe – toate prezintă interes prin faptul că descriu aspectele organizatorice, tehnice și promoționale ale investigațiilor monografice efectuate în Basarabia, la Cornova, în 1931, de echipa formată din 55 cercetători-sociologi, originari din regiuni diverse ale României. În partea a III-a – *Portrete sociologice*, sunt prezentate aporturile aduse Școlii Sociologice de la București de cercetători marcanti, care au participat la campania Cornova-1931. Acestea sunt expuse în studiile: *Dimitrie Gusti – schiță pentru un portret de fondator*; *Octavian Neamțu, sau valoarea devotamentului*; *Minai Pop, sau luciditatea discretă*; *H.H. Stahl, sau un savant solitar în comunitate* – toate semnate de Zoltan Rostas, doctor în filosofie, specializat în filosofia valorilor, a culturii și a istoriei; *Dumitru C. Amzăr* – semnat de Dorina Mezdrea, scriitoare și cercetătoare a arhivelor; *Ștefania Cristescu și Cornova* – autoare: fiica Ștefaniei Cristescu și a lui Anton Golopenția, Sanda Golopenția, lingvistă,

folcloristă și memorialistă; *Gh. Focșa – etnograf și muzeograf* – scris de Lina Codreanu, scriitoare și cercetătoare literară. În partea a IV-a – *Monografiști. Fișe de dicționar (Cornova, 1931)* sunt prezentate în stil enciclopedic portretele științifice însoțite de cele mai importante lucrări ale 34 de monografiști participanți în campania Cornova-1931. Urmează nota editorilor privitoare la ediție, nota referitoare la cuprins, rezumate în limba franceză ale studiilor sociologice efectuate în campania monografică Cornova-1931, publicate în revista „Arhiva pentru știință și reforma socială”, an X., nr. 1-4, ianuarie-decembrie 1932, Addenda, p 5-32.” Volumul se încheie cu albumul fotografic *Cornova 1931. Iconografie de Iosif Berman*, care cuprinde 132 de fotografii surprinse de autor în timpul cercetărilor sociologice. Acestea conțin: vederi ale mediului natural, arhitectura și peisajul Cornovei (cadrul natural); portrete de grup ale monografiștilor, de studii antropologice; fotografii-reportaje: întâlniri și discuții cu sătenii; ale manifestărilor economice și etnografice; cu ritualuri și obiceiuri; construcții sătești, locuințe ale diferitor categorii sociale etc.

Toate aceste trei volume: *Cornova. Un sat de mazili*, București, Editura Economică, 1997 – conținut expus în 440 pagini, fără indicarea tirajului; *Cornova*, Chișinău, Editura Museum, 2000 – 708 pag., fără indicarea tirajului; *Dimitrie Gusti și colaboratorii Cornova 1931*, Chișinău, Quant, 2011, 852 pag., fără indicarea tirajului – sunt destinate sociologilor, istoricilor, etnografilor, antropologilor, dar și ziariștilor, profesorilor, publicului larg, pasionat de cultură. Pentru prima dată ele aduc, expuse și descrise, preocupările Școlii Sociologice de la București și ale Institutului Social Român pentru cunoașterea și dezvoltarea armonioasă a spațiului rural în Statul Unitar Român. Edițiile au fost concepute depășind ideea generală de monografie, ele ne prezintă cercetări monografice efectuate conform prevederilor școlii gustiene, eclipsate, timp de jumătate de secol și mai mult, de visul utopic al socialismului – calea sigură spre comunismul mereu apropiat. Sunt prezentate studiile monografice ale evoluției demografice; ale gospodăriei țărănești; ale categoriilor sociale; ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova; ale obiceiurilor calendaristice, ritualurilor și formulelor magice; ale tipurilor de familii reprezentative etc. – toate respectă întocmai enunțurile conceptuale ale Școlii Sociologice de la București și ale planurilor generale și speciale de cercetare pe teren. Ele prezintă omul, țăranul agricultor și făuritor de țară în mediul lui natural – parte a naturii și a cosmosului, producătorul și consumatorul de cultură. Prin aspectul lor metodologic și sistemic al cercetării și al interpretării, dar și al expunerii rezultatelor, studiile monografiștilor din cea de a VII-a campanie monografică pot servi drept puncte de pornire pentru sociologii de azi în tentativele de explorare multidisciplinară, polivalentă a realității spațiului rural. Sunt modele de apropiere de satul contemporan pentru toți acei care mai poartă în suflet dragostea, respectul și rămân, în credința lor, receptivi la durerea satului de azi. Volumele monografiștilor satului Cornova, editate timp de un deceniu și jumătate, pun în valoare un tezaur imaterial puțin estimat al capitalului uman de la noi.

În cele ce urmează vom trece în revistă, sumar, lucrări semnificative și reprezentative, ce expun monografic, prezintă documentat, analizează în stil științific sau publicistic evoluția istorică și demografică, starea culturală, economică, manifestările psihologice, schimbările administrative și politice ce intervin și transformă realitatea socială a localităților R. Moldova, stat suveran și independent.

Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea este o monografie semnată de Valentin Tomuleț, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, care a apărut în 2018 la editura Lexon-Prim, într-un volum de 1056 pagini. Autorul prezintă evoluția istorică a unității sociale la nivel de ținut românesc, ieșit de sub dominație turcească directă – raiaua Hotinului – și intrat în supușenie rusească după raptul teritoriului Moldovei dintre râurile Nistru și Prut de către Imperiul Rus. El prezintă situația populației Ținutului Hotin în baza statisticii austriece din 1788 și rusești din 1808, studiază metodic și analizează documente inedite ale recensămintelor oficiale ruse întreprinse în Basarabia în: 1817; 1820; 1821; 1825; 1830; în anii: 1840-1850; 1870-1880. Sunt analizate și prezentate aspectele evoluției demografice a populației, schimbările administrative, manifestările social-economice și confesionale în Basarabia și în județul Hotin. Valentin Tomuleț efectuează și prezintă o reconstruire a dinamicii și a structurii populației satului său de baștină – Tabani, județul Hotin pe baza datelor recensămintelor fiscale din anii 1820-1850 ai secolului al XIX-lea. Monografia științifică *Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în viziune sociologică, depășește spațiul unei monografii strict istorice și pătrunde în mediul trans-disciplinar al istoriei sociale. Ea prezintă *cadrul istoric* al Basarabiei, al județului Hotin și al satului Tabani și oferă, în baza datelor statistice, o expunere sistemică a tablourilor dinamice din viața economică, socială, culturală a unităților sociale, oferă un câmp substanțial pentru analiza schimbărilor și a diferențelor în dezvoltarea economică, socială și culturală, totodată facilitând și cunoașterea legăturilor lor evolutive sub influența factorilor istorici.

Satul Aluatu este o lucrare cuprinsă în 528 de pagini, îngrijite de editura Pontos din Chișinău, și tipărită în 2006, în tiraj de 1000 exemplare. Redactorul ediției Manole Neagu consideră, că volumul comportă caracter monografic, dar nu respectă cu strictețe înțelesul științific al noțiunii. Devierea de la expunerea și organizarea, cu toate rigorile științifice și istorice, a materialului factologic a fost condiționată de publicul căruia îi este

adresată asumat, de către editură și autor. Deci, ținta lucrării este cititorul, fie specialist în materie, fie informat arbitrar, fie lipsit totalmente de informația istorică autentică despre neamul românesc și destinele acestuia de-a lungul secolelor. De asemenea cititorul informat fragmentar și sporadic de tot, dar căruia, în schimb i s-a pus abundant la dispoziție de către regimurile de ocupație, – fiind îmbibat din plin cu otrava bine cunoscută: cea de anihilare a ființei naționale românești și de aservire imperială. Lucrarea a apărut din inițiativa și cu sprijinul financiar al lui Vasile M. Petrea, om de afaceri, patriot consecvent și generos susținător al culturii, născut și format în adolescență în satul Aluatu. Autorul Sava Calabadău, absolvent al școlii de 8 ani din Aluatu, al școlii medii-internat Nr.1 din Cahul și al Colegiului de Arte „Alexandru Plămădeală” din Chișinău. Trecând etapele elaborării lucrării consecvent și tenace, după cum mărturisește însuși autorul în argumentările ce țin loc de prefață, mai întâi a cunoscut monografia *Talmaza* elaborată de Vasile Grosu, colaborator științific la Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală, originar din satul Talmaza, învecinat cu satul Copanca (localitate supusă cercetărilor monografice de către colaboratorii Institutului Social Român, filiala din Basarabia). V. Grosu i-a arătat un plan de cercetare standard, tip sovietic, pe care autorul nu l-a acceptat, la rândul său sugerându-i o altă concepție. Grosu i-a oferit exemple de surse de documentare istorică și nume de cercetători preocupați de studii monografice istorice. Astfel, a luat cunoștință de Fișierul lui Vladimir Nicu, un istoric împătimit de trecutul localităților sătești, s-a întâlnit cu Ion Țăbuleac, colaborator la serialul enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova*, a consultat în fondurile Bibliotecii Naționale mai mult de 80 de monografii ale satelor basarabene; de asemenea, lucrări privind viața și istoria coloniștilor din sudul Basarabiei: bulgari, găgăuzi, lipoveni, ucraineni, germani, cehi etc. În rezultatul cercetărilor preliminare, autorul a elaborat planul de lucru pe direcții și locuri de investigații după cum urmează: Aluatu – cercetări de teren: oameni, primăria, documente personale; Taraclia, Cahul – cercetări în arhivele raionale; Chișinău – documentare în Arhiva Națională, Biblioteca Națională; Biblioteca „Andrei Lupan” a Academiei de Științe; discuții cu reprezentanții satului, cei aflați în Chișinău sau veniți de peste hotare; Iași, Galați – Arhivele Statului. După ani de muncă intelectuală, de acumulare a informației și formare a bazei de date a fost elaborată structura expunerii discursului istoric, științific popular în 12 capitole: I. Argument; II. Biserica Aluatu; III. Primăria; IV. Biserica; V. Școala; VI. Economia; VII. Politica; VIII. Cultura; IX. Genealogii; X. Personalități; XI. Imagini; XII. Hărți. În fiecare capitol au fost incluse câte trei subcapitole: 1) Date generale, aspecte teoretice, noțiuni și definiții, extrase din surse bibliografice cu privire la problema enunțată în generic. 2) Eseuri, descrieri, mărturisiri, informații orale despre obiceiuri, jocuri de copii, creații folcloristice, poezii, versuri scrise de săteni, comentarii ale situației din Aluatu, fiecare conform domeniului anunțat în genericul capitolului. 3) Copii xeroxate ale documentelor de arhivă, ale articolelor de presă, ale scrisorilor din corespondența personală și oficială, procese verbale; expuneri grafice schematice, imagini fotografice etc. Aparatul științific nu corespunde rigorilor, nu sunt făcute trimiteri la surse; deși, la sfârșitul fiecărui capitol, au fost prezentate, în ordine alfabetică, autorii și lucrările de referință: articole, monografii, lucrări academice, acte normative și alte documente. Cu toate acestea, lucrarea de sinteză istorică *Satul Aluatu* oferă cititorului un tablou amplu, de parcă timpul s-ar reflecta într-o oglindă a oglinzilor, unde sunt prezentate imagini ce redau situația istorică a satului în perioadele existenței lui, încadrat în spațiul geografic al ținutului, al Moldovei istorice, amenințată mereu de marile imperii. Aceste imagini se profilează însoțite de manifestări spirituale, administrativ-politice, economice și culturale, în acea ținută antropologică de prezentare a omului în raport cu aproapele său și mediul natural. Deși autorul nu aduce concluzii, nici la sfârșitul fiecărui capitol și nici generale, conform prevederilor unor rigori ale cercetărilor monografice, el procedează altfel: în mod inductiv, lasă cititorul să-și facă singur concluzii, astfel își aduce contribuția sa la elucidarea problemei de mare actualitate pentru publicul din R. Moldova, enunțată în raționamentul-cheie din primul capitol: „Pentru majoritatea românilor basarabeni, interesul față de istoria națională înregistrează un nivel extrem de scăzut, și nu pentru că nu au predilecție pentru istorie! Istoria noastră reală este puțin cunoscută. Din cauza falsificărilor masive efectuate de bolșevici, istoria națională, în loc „să provoace entuziasmul”, ne lasă indiferenți, implantând în noi sâmburele complexului de inferioritate. Noțiunile sfinte, pentru noi, cum ar fi *Patria-mamă*, *Unire*, *eliberare*, au fost golite de sensul lor inițial, acesta fiind înlocuit cu un conținut ideologizat” [16, p. 7].

Itinerare documentar-publicistice

Localitățile Republicii Moldova este un serial enciclopedic, care a apărut la Chișinău, editura Fundației Draghiștea, care a fost tipărit în perioada anilor 1999 – 2017, în 15 volume, numărul de pagini ale fiecărui volum oscilând între 472 și 804, cu tiraj cuprins între 1000 și 3000 de exemplare, în funcție de numărul de localități. Autorii – o echipă reprezentativă formată din publiciști și cercetători istorici, filologi, etnografi, biologi, medici, pedagogi, bibliografi, coordonată de Victor Ladaniuc, Tudor Țopa, Vladimir Nicu, Dumitru Țăra – au definit lucrarea lor ca itinerar documentar publicistic ilustrat. Lipsiți de pretenții academice, autorii au dorit să fie persuasivi, să expună datele și faptele cu tehnici de investigare, în genurile pe care le stăpâneau:

eseul, relatarea, comentariul, analiza și sinteza de reporter. Coordonatorii științifici ai proiectului au fost oameni de aleasă cultură și ținută civică: Ion Hâncu, doctor în istorie, Anatol Eremia, doctor în filologie, Ion Leasco, doctor în istorie, Ion Moiseev, doctor în istorie, Ion Melniciuc, doctor în filologie, Vasile Zagaevchi, culturolog, Anton Moraru, doctor habilitat în istorie, Vlad Ciubucciu, doctor în istorie. Este evident, că, unii dintre ei, au studiat lucrările elaborate de monografiștii școlii Sociologice de la București și cunoșteau principiile conceptuale ale monografiilor sociale, acestea dovedindu-se a fi călăuzitoare pentru structurarea eseurilor serialului enciclopedic. În adresarea către cititorii primului volum (1999), tenacii autori, – veritabili romantici de sfârșit de mileniu – proclamau, ca scop, în/și pentru ritmul lor creator, termene cutezătoare și nu luau în calcul factorii de ordin politic, economic, uman, intelectual, interesele meschine și de grup, care puteau să le împiedice eforturile. Venirea comuniștilor la putere, în urma alegerilor parlamentare anticipate din 25 februarie 2001, a produs intervenții dezastruoase în viața culturală, în învățământ, în relațiile umane. Agenția Națională de Presă, sub auspiciile căreia se afla serialul enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova* a fost reorganizată. Modul în care colaboratorii tratau evenimentele istorice, transformările sociale în RSSM, ca și proiectul în genere, au fost calificate de comuniști ca tentative dușmănoase viziunilor lor. Apariția volumelor, preconizate la agenția de presă nou-reformată, nu se încadra în politica informațională și educativ-formativă comunistă. Atunci, colectivul proiectului a constituit și a înregistrat la Ministerul Justiției „Fundatia Draghiștea”, care, după cum citim în prefața volumului IV (2002): „...printre alte orientări de bază, prevede statutar și activitatea editorială, mai cu seamă, editarea lucrărilor enciclopedice, dicționarelor, monografiilor etc. Ea și-a asumat și responsabilitatea a duce la bun sfârșit proiectul Localitățile Republicii Moldova, după sistarea acestuia de către editorul inițial în vara anului 2001. Cu atât mai mare e recunoștința față de Fundația Culturală Română, care a apreciat la justa valoare acest proiect și i-a acordat toată susținerea”. Astfel, itinerarul publicistic ilustrat *Localitățile Republicii Moldova* a devenit o preocupare a societății civile, a entuziaștilor dezinteresați material, a voluntarilor de investigații în timp și în spațiu, a luptătorilor pentru adevăr și schimbări sociale și, în pofida tuturor impedimentelor, a continuat să apară. Citind cu luare aminte filele fiecărui eseu, înțelegem că, în istoria lor de mai multe secole, localitățile noastre au trecut prin vremuri bune, dar și prin nenumărate invazii de hoarde străine, prin epidemii și foamete, prin deportări și migrații forțate, stihinice și organizate. Și au supraviețuit. Factorii rezistenței lor au fost oamenii cu verticalitate, demnitate și înțelepciune, și nu fără instituții sociale patriarhale, fără biserică, școală, fără cultura tradițională. *Localitățile Republicii Moldova* a depășit spațiul unui simplu itinerar documentar publicistic ilustrat, prin conceptul său inspirat din opera înaintașilor și a cercetărilor monografice, devenind o lucrare de învățătură și formare. O dată cu apariția volumelor, autorii lor erau contactați de unele autorități locale și de oameni de afaceri cu solicitări de a extinde eseurile enciclopedice și de a elabora studii mai ample ale satelor lor.

File de istorie sau cronologii pentru istoria satului

În 1999, Constantin Bobeică, profesor de școală (pensionar) a publicat la editura Muzeum din Chișinău un volum cuprins în 120 de pagini intitulat „*O cronologie pentru istoria satului Cobâlca (Codreanca), raionul Strășeni, Republica Moldova*”. În precuvântare autorul menționa, că harnicul, neobositul preot-doctor Paul Mihail i-a dat cel dintâi imbold, din ceasul primei întâlniri, în îndepărtatul 1939, când i-a pus în fața ochilor documentul din 4 mai 1436, primul, referitor la apariția în arealul necuprins al istoriei, a seliștii naturale Cobâlca, iar în cuvântul de încheiere, aducea mulțumiri și recunoștință sponsorilor și susținătorilor și, nu în ultimul rând, editorului Iurie Colesnic și celui care i-a însoțit speranța, parlamentarul Vasile Șoimar, născut în satul Cornova, atunci când, acolo, autorul era profesor. Constantin Bobeică a efectuat un lucru semnificativ de documentare istorică, ce a cuprins perioada anilor 1420 - 1998, prezentată, în ordinea scurgerii timpurilor, în diverse cronici ce menționează localitatea Cobâlca, fără a comenta și a indica sursele, expunând totodată și propriile însemnări și aprecieri ale evenimentelor la care a asistat. După cum mărturisește: „1974, 5 octombrie, săptămânalul „Cultura”, la rubrica „Din istoria localităților noastre” publică un scurt letopiseț al satului, cuprinzând anii 1436 – 1974, cu cele mai semnificative date, sub semnătura lui Constantin Bobeică. E prima încercare de a scoate în lumină istoria acestei străvechi localități” [17, p. 92]. „*O cronologie pentru istoria satului Cobâlca (Codreanca), raionul Strășeni, Republica Moldova*” nu oferă numai niște repere ale timpului, nu este, pur și simplu, o alcătuită a profesorului de țară Constandin Bobeică, ci reprezintă o lucrare sugestivă, unde, în cadrul unei unități sociale, timpul istoric angrenează oamenii în mersul lui, provocând schimbări, manifestări de caractere, de afirmare și stoicism uman, într-un sat vechi de codreni. Lucrare-letopiseț al unui sat, cronologia lui Constantin Bobeică prezintă pentru prima dată nu numai fapte, dar și nume ale satrapilor comuniști și ale agenților lor, care au acționat pe teritoriul R. Moldova, în satul Cobâlca.

Ocnita de pe Ciuhur: file de istorie, un volum din 368 pagini, în tiraj de 1000 exemplare, a văzut lumina tiparului în 2005, la Centrul Editorial Poligrafic al Universității de Stat din Moldova (CEP USM). Autorul, Vlad Ciubucciu, doctor în istorie, menționa în prefață, că ideea apariției editoriale aparținuse mai multor personalități ale satului, însă, mai insistent s-a dovedit a fi rectorul Universității de Stat din Moldova

(din acea vreme) Gheorghe Rusnac, un ocnițean pe deplin urbanizat, căruia i-a servit ca reper, cartea autorului „*Sadova de pe apa Zălobiței. File de istorie*”, editată în 2003 [18, p. 4]. Vlad Ciubucciu și-a structurat lucrarea pornind, mai întâi, de la argumentarea toponimului Ocnița, analizând documentele medievale ce menționează numele moșiei satului și atestarea ei documentară, a făcut o incursiune în lumea preistorică a geto-dacilor, constatând, că între anii 106-271, în timpul ocupației romane a pământurilor Daciei (a 7-a bucată, sau 14% din spațiul dacic), dincolo de „valul lui Traian” – părțile din nord și nord-est au rămas în istorie ca teritorii ale dacilor liberi. Ele cuprindeau și Moldova întreagă, voivodală, de mai târziu, deci și R. Moldova de azi. Discursul istoric marchează calea ce poartă cititorul din antichitatea obștei țărănești până la supușenia rusească a Basarabiei și, mai apoi, la reforma agrară regală din anii 1921-1924, prezentând documente de arhivă, procese verbale, titluri de proprietate etc. Autorul analizează în baza datelor istorice: foametea din 1946-1947; deportările din 1941 și 1949; înrolarea bărbaților din sat în armata rusă („...fără a se gândi că n-ar putea să nu învingă, căci ocnițeanul, mai degrabă era cuprins de teama creștinească față de Dumnezeu, că era pus să omoare, de dorul firească de mamă și tată, de nevastă și copii, surori și frați, pe fondalul satului natal, a casei părintești, a ogorașului pe care dovedise să tragă primele brazde cu mâinile pe coarnezle plugului...” [18, p. 80]. Sunt prezentate etapele: formării și afirmării colhozului la Ocnița; ale evoluției sociale a satului. Un loc aparte în expunerea cadrului istoric revine prezentării capitalului uman și cultural în formă materială și întruchipată, a potențialului creativ al satului Ocnița și a extinderii acestuia. Lucrarea conține un bogat arsenal documentar fotografic. În capitolul „Nasc și la Ocnița oameni” Vlad Ciubucciu prezintă microistorii, pagini din viața personală și obștească, însoțite de imagini: ale profesorului universitar, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, Gheorghe Rusnac; ale Ludmilei Scalnăi, ea, de asemenea, fiind din neamul rusnacilor ocnițeni, sora rectorului Gheorghe Rusnac, deputată în primul parlament al R. Moldova, președintă a Asociației Femeilor din Moldova – „Dacia”, unica femeie din Moldova, care a luat cuvântul în Parlamentul SUA (la momentul editării lucrării – *n.a.*); ale mai multor personalități marcante, originare din Ocnița, printre care Mihail Lesnic, președinte al Cărmuirii Societății pe Acțiuni „Modovagaz”, înalt apreciat de Președintele R. Moldova, Petru Lucinschi și de Alexandru Pușchin, conducătorul Asociației pe Acțiuni „Gazprom” din Rusia; Vladimir Perjun, vice director general al Agenției de stat pentru rezervele materiale și ajutoarele umanitare pe lângă Guvernul R. Moldova. Prezentarea istoriei în imagini se încheie cu un reportaj fotografic: „Casa-muzeu „Constantin Stamati” – reînviată”. Reportajul prezintă vizitata lui V. Voronin, șeful statului și președintele partidului comunistilor din R. Moldova la inaugurarea casei-muzeu ca obiectiv de patrimoniu. În filele de istorie oferite cititorului, Vlad Ciubucciu caută în prezent legături de împăcare a ostilităților din trecut: între victime și criminali, între oamenii care au suferit și cei care i-au făcut să sufere, între oprimați și oprimatori, dar fără a solicita pocăința ultimilor.

File de istorie, adunate în volume de publicistică documentară consacrată satelor din R. Moldova au semnat jurnaliști consacrați, colaboratori ai redacției serialului enciclopedic *Localitățile Republicii Moldova*: Tudor Țopa, Ion Stici, Vasile Trofailă, Liviu Belâi, etc.

În fine, dar nu și la final

Mai mult de trei decenii, declarându-se suveran și independent, noul stat Republica Moldova caută calea dorită de a se rupe din trecutul totalitarist sovietic și a ajunge în rând cu lumea civilizată. Societatea care a scăpat de sub tutela Uniunii Sovietice și a simțit vântul libertății încearcă să găsească aerul de leac al adevărului și al dreptății. Lucrările de istorie a localităților editate, fie în formatul studiilor monografice, științifice sau științific-populare, fie în format publicistic documentar-analitic sau documentar-informativ – sunt menite să trezească cititorilor, mai întâi, simțăminte de demnitate; să semene cunoștințe și să cultive sentimente de mândrie, de patriotism și dragoste pentru Pământul care i-a născut și Neamul care îi ocrotește, pentru Patrie și Înaintași. Aceste lucrări apar în timpuri cuprinse de frământări economice și administrative, de incertitudini sociale, de crize politice și demografice, atunci când schimbările provoacă formarea unor grupuri sociale și profesionale noi, care conduc la transformarea structurală a societății. Cercetările sociologice dovedesc, că în R. Moldova, după trei decenii de independență și suveranitate, nu există relații clare între educație, ocupație, venituri, proprietate, mod și stil de viață; societatea este dezbinată, iar populația derutată, împărțită pe criterii politice. Inegalitățile de ordin economic și social se manifestă geografic la scară regională și locală, în unitățile sociale, fie sate, fie orașe: și în toate domeniile – după venituri, consum, repartizarea proprietății, precum și după capitalul uman și social disponibil. Fenomenul inegalităților mari amenință real securitatea socială și generală a statului Republica Moldova [19, p. 64]. La începutul mileniului trei *Localitățile Republicii Moldova* fixau sate cu populația de până la o sută de oameni, pe cale de dispariție, între acestea: localitățile Valea Mică, raionul Sorocea, menționată în vol. 14 (2016) și Stălinești, raionul Ocnița, vol. 12 (2014) – cătune cu câte o singură suflare umană.

Dincolo de mărturisirile de dragoste pentru sat, de manifestările de patriotism și de mândrie, prezentate în volumele atât celor apărute, fie în stil științific de istorie a localităților, fie de popularizare, cât și a celor ce

continuă să fie editate în R. Moldova, răzbat și neliniști, semnale de alarmă ce vin din subconștientul individual și determină opinia colectivă alertată în fața satului de mâine. Viitorul satelor Moldovei este incert, dar nu și fatal. Nu e pierdut totul, atâta timp cât există repere sigure, rezistente în timp, cât va dăinui dorința și puțința pentru „a îmbina într-o nouă sinteză teoria și faptele, dând celei dintâi un conținut și o fundamentare, iar celor din urmă o formă rațională și o structură științifică” [3, p. 13] pentru a obține un rezultat logic, un produs final orientat metodic pe făgașul dezvoltării durabile a spațiului rural.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Gusti, D., Opere, vol. I, București, Editura Academiei Socialiste România, 1968.
2. Blaga, L., Izvoade, București, Editura Minerva, 1972.
3. Gusti, D. și colaboratorii, Cornova 1931, Chișinău, Quant, 2011
4. Rostas, Z., Monografi ca utopie: Interviu cu Henri H. Stahl, București. Paideia, 2000
5. Gusti, D., redactor coordonator, Îndrumări pentru monografiile sociologice, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1940, www.dacoromanica.ro
6. Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, regionala Chișinău, tom II, Chișinău, Tiparul moldovenesc, 1939.
7. Botezatu, Gr., Cercetările etno-sociologice ale lui Dimitrie Gusti în Basarabia, revista de istorie și cultură Destin Românesc Chișinău-București, 2/1995, An II, Nr.6.
8. Secvențe din activitatea ilustrului economist, prof. univ., Teodosie Știrbu în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). (PDF, [researchgate.net](https://www.researchgate.net)) accesat 18. 11. 2023.
9. Ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940: „Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia”/ DOCUMENT (istoria.ro), accesat 16.10. 23.
10. Moroșan-Marchevici, V., Doi savanți: frații Ion și Nicolae Moroșan, Destin Românesc, revistă de istorie și cultură Chișinău – București, 1/ 1995, An II, Nr.5.
11. Goma, P., Din calidor, București, Editura Albatros, 1990.
12. Goma, P., Arta refugii, Cluj, Editura Dacia, 1991.
13. Tomuleț, V., Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Ediția a II-a prescurtată, Chișinău, CEP USM, 2018.
14. Bădina, O., Cornova. Un sat de mazili, București, Editura Economică, 1997.
15. Șoimaru, V., coordonator, Cornova, Chișinău, Editura Museum, 2000
16. Calabadău, S., Satul Aluatu: monografie, Chișinău, Pontos, 2006.
17. Bobeică, C. O cronologie pentru istoria satului Cobâlca, raionul Strășeni, Republica Moldova, Chișinău, Muzeum, 1999.
18. Ciubucciu, V., Ocnita de pe Ciuhur: file de istorie, Chișinău, CEP USM, 2005.
19. Mocanu, V., Dumbrăveanu., A, Republica Moldova: trei decenii de tranziție și incertitudini, Independența de stat a Republicii Moldova, materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională, din 26 august 2021, coordonator: Victor Juc, Chișinău: S.n. 2022.